

VOL 03

ISSUE 01

06/2020

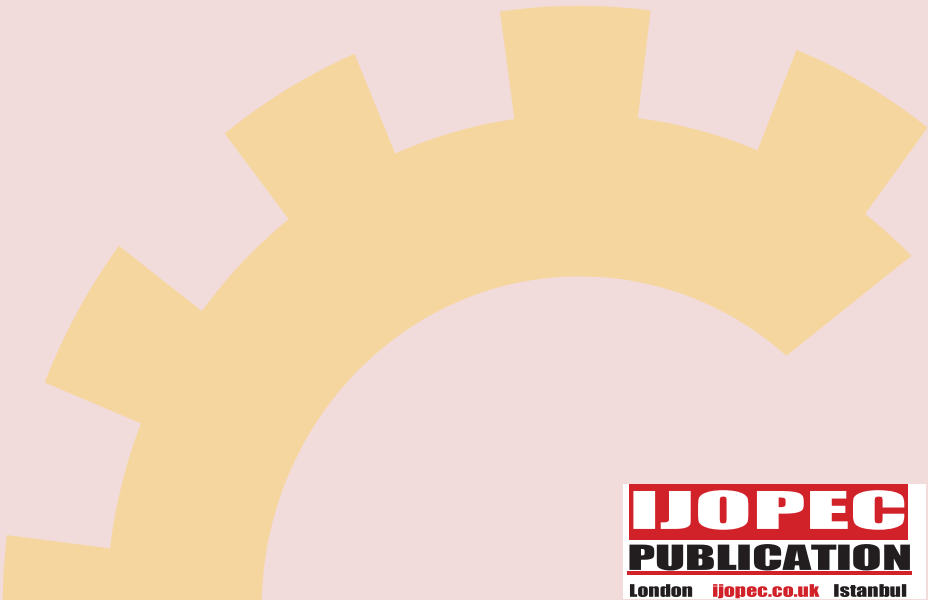

CUDES

JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

ISSN: 2632-1734

IJOPEC
PUBLICATION
London ijopec.co.uk Istanbul

VOL 03

ISSUE
01
06/2020

CUDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

www.cudesjournal.com
info@cudesjournal.com

JOURNAL OF CURRENT
DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

ISSN: 2632-1734

CUDES
JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

CUDES began broadcasting peer reviewed articles in 2018, is an international academical journal that publishes theoretical, empirical and experimental papers that significantly contribute to the disciplines of social sciences. Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences). No publication Fee!

Editorial Board is free to publish or not to publish articles which are sent. The authors are responsible for the content of their own article.

Editors

Prof. Dr. Umut BALCI
Batman University, Turkey

Dr. H. Gülçin BEKEN
Gümüřhane University, Turkey

Editorial Board

Prof. Dr. Alfredo Saad-FILHO (Political Economy)
SOAS University of London, UK

Prof. Dr. Anna SLOCINSKA (Management Studies)
Czestochowa University of Technology, Poland

Prof. Dr. Birgit MAHNKOPF (Politics)
Berlin School of Economics and Law, Germany

Prof. Dr. Cüneyt AKAR (Business Studies)
Bandırma Onyedü Eylül University, Turkey

Prof. Dr. Dibyesh ANAND (International Relation)
University of Westminster, UK

Prof. Dr. Dursun ZENGÖN (Literature)
Ankara University, Turkey

Prof. Dr. F. Burcu CANDAN (Marketing Studies)
Kocaeli University, Turkey

Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Art History)
Batman University, Turkey

Prof. Dr. Hakan KAPUCU (Finance)
Kocaeli University, Turkey

Prof. Dr. Ėmail ĖRÖNER (Macroeconomics)
Batman University, Turkey

Prof. Dr. Joachim BECKER (Economics)
Vienna University of Economics and Business, Austria

Prof. Dr. Julia DOBREVA (Political Economy)
VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC (Cultural Studies)
University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞDU (Fiscal Studies)
Marmara University, Turkey

Prof. Dr. Seçil Paçacı ELĖOK (Demography)
Michigan State University, USA

Prof. Dr. Ėükrü ASLAN (Sociology)
Mimar Sinan Fine Arts University, Turkey

Prof. Dr. Tahir BALCI (Linguistik)
Çukurova University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Bora ERDAĖI (Philosophy)
Kocaeli University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Murat AYDIN (Public Economics)
Marmara University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ömer Can SATIR (Music)
Hitit University, Turkey

Dr. AyĖ Gül KANBAK (Environmental Studies)
Batman University, Turkey

Dr. Derya DEMÖRDĖZEN ÇEVÖK (Labour Studies)
Kocaeli University, Turkey

Dr. Emrah DOĖAN (Film Studies)
Bitlis Eren University, Turkey

Dr. Makbule Ė. ÖNVER (Urbanization)
Batman University, Turkey

Dr. Nihal Ėirin PINARCIOĖLU (Woman Studies)
Batman University, Turkey

Dr. S. Emre DÖLEK (Tourism)
Batman University, Turkey

Dr. Vahdet ÖZKOÇAK (Anthropology)
Hitit University, Turkey

Dr. Serkan DEMÖRAL (French Language Editor)
Batman University, Turkey

Dr. Yasemin DARANCIK (German Language Editor)
Çukurova University, Turkey

Lec. Zekeriya AKSOY (English Language Editor)
Batman University, Turkey

Advisory Board

Prof. Dr. Dibyesh ANAND
University of Westminster, UNITED KINGDOM

Prof. Dr. Farhang MORADY
University of Westminster, UNITED KINGDOM

Prof. Dr. Federico PALO-MARTI
University of Alcalá, SPAIN

Prof. Dr. Hun Joo PARK
KDI School of Public Policy and Management, S.KOREA

Prof. Dr. Ğzrettin ÖNDER
Ğstanbul University, TURKEY

Prof. Dr. Ğmail ĞRĞNER
Batman University, TURKEY

Prof. Dr. Joachim BECKER (Economics)
Vienna University of Economics and Business, AUSTRIA

Prof. Dr. Julia DOBREVA
VUZF University, BULGARI

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC
University of Belgrade, SERBIA

Prof. DR. Milenko POPOVĞ
Mediteran University, PODGORICA

Prof. Dr. Salvatore CAPASSO
University of Napoli, Parthenope, ITALY

Prof. Dr. Seçil Paçacı ELĞOK
Michigan State University, USA

Scientific Board

Adam SOFRONIJEVIC
University of Belgrade

Ali Osman ÖZTÜRK
Necmettin Erbakan University

Anna SLOCINSKA
Czestochowa University of Technology

Asli Yüksel MERMOD
Webster University Geneva

AyĞ GÜNER
Marmara University

Ben FINE
SOAS University of London

Binhan Elif YILMAZ
Ğstanbul University

Dedousopoulos APOSTOLOS
Panteion University

Elmar ALTVATER
University of Berlin

Erich KIRCHLER
Education and Evaluation University of Vienna

Erinç YELDAN
Bilkent University

Federico Pablo MARTI
University of Alcalá

Firat KARADAĞ
Mustafa Kemal University

Fikret ĞENSES
Middle East Technical University

Francisco SERCOVICH
University of Buenos Aires

Frederick NIXSON
Manchester University

Fuat KEYMAN
Sabancı University

Galip YALMAN
Middle East Technical University

Gialis STELIOS
University of the Aegean

Gravaris DIONISIS
Panteion University

Hacer ANSAL
IQk University

Hakan KAPUCU
Kocaeli University

Harini MITTAL
City University of New York

Hilal YILDIZ
Sakarya University

Irene TILIKIDOU
ATEI of Thessaloniki

John WEEKS
SOAS University of London

Jose J. SEMPERE-MONERRIS
University of Valencia

Juan R. CUADRADO-ROURA
University of Alcalá

Justina A.V. FISCHER
University of Mannheim

Kaoru NATSUDA
Ritsumeikan Asia Pacific University

Kouzis IOANNIS
Panteion University

Larissa BATRANCEA
Babes-Bolyai University

Ljiljana MARKOVIC
University of Belgrade

Mahmut TEKÇE
Marmara University

Martin MACHACEK
Ostrava Technical University

Mehmet ğEREMET
Van Yüzüncü Yıl University

Maniatis ATHANASIOS
University of Athens

María Teresa FERNÁNDEZ
Rey Juan Carlos University

Mavroudeas STAVROS
University of Macedonia

Mike O'DONNELL
University of Westminster

Milios JOHN
National Technical University of Athens

Murat GÜMÜğ
Batman University

M. Mustafa ERDOğDU
Marmara University

Oktar TÜREL
Middle East Technical University

Oxana KARNAUKHOVA
Southern Federal University

Papatheodorou CHRISTOS
Panteion University

Paul ZAREMBKA
New York University

Peter DAVIS
Newcastle University

Phoebe KOUNDOURI
Athens University of Economics and Business

Rafael MONER-COLONQUES
University of Valencia

SavağÇEVİK
Selçuk University

Sevda MUTLU AKAR
Bandırma Onyedı Eylöl University

Simon JAMES
University of Exeter

ğevket Alper KOÇ
Kocaeli University

ğevket PAMUK
Boğaziçi University

ğükrii ASLAN
Mimar Sinan Fine Arts University

Thankom GOPINATH ARUN
University of Essex

Thomas MAROIS
SOAS University of London

Tsoufıdis LEFTERIS
University of Macedonia

Wiboon KITTILAKSANAWONG
Saitama University

Yılmaz KILIÇASLAN
Anadolu University

Yücel KARADAğ
Gaziantep University

Publisher

IJOPEC Publication
International Journal of Politics & Economics London, United Kingdom
3 Bassingbourn
House Sutton Dwellings Upper Street, London N1 1UB

www.ijopec.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)

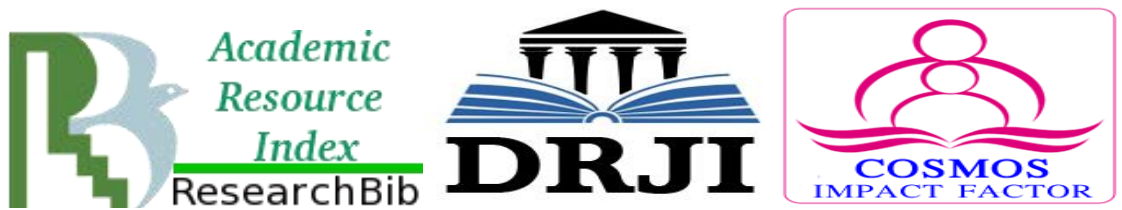
Contact

Umut BALCI
Batman University, The School of Foreign Languages
Batman, Turkey
Tel: 04882174041
E-Mail: info@cudesjournal.com

A large, stylized yellow gear graphic is positioned in the bottom right corner of the page, partially overlapping the contact information text.

JOURNAL OF CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES
INDEXED BY

Eurasian Scientific Journal Index, Academic Resource Index, Directory of Open Access Scholarly Resources, Directory of Research Journals Indexing, Cosmos Impact Factor, Journal Factor, Cite Factor, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, General Impact Factor, International Services For Impact Factor And Indexing (ISIFI), International Impact Factor Services and Google Scholar.

VOL 03

ISSUE 01

06/2020

ISSN 2632-1734

CUDES

JOURNAL

CURRENT
DEBATES IN
SOCIAL
SCIENCES

ARTICLES

Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Engelli Bireylerin Rekreatif Faaliyetlere Katılımında Destekleyici Rolü

Nur KULAKOĞLU DİLEK / Füsun İSTANBULLU DİNÇER.....1

Türkiye’de “Kültürel Miras” Konusunda Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Betül ÇELEBİ / Dilan ÇİFTSÜREN / S. Emre DİLEK10

Public health expenditure and economic growth nexus in Bangladesh, India and Nepal: an econometric analysis

Ali Ahsan MOJAHİD / Tamanna BEGOM / Zobayer AHMED20

Äquivalenz und eine Diskussion über Un-/Übersetzbarkeit

Saskia Maria BAHNER.....29

Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Engelli Bireylerin Rekreatif Faaliyetlere Katılımında Destekleyici Rolü*

Supporting Role of Virtual Reality Applications in Participation of Disabled Individuals in Recreational Activities

Dr. Nur KULAKOĞLU DİLEK
İstanbul Üniversitesi
nurkulakoglu@hotmail.com
ORCID: [0000-0002-2115-301X](https://orcid.org/0000-0002-2115-301X)

Prof. Dr. Füsün İSTANBULLU DİNÇER
İstanbul Üniversitesi
istanbul@istanbul.edu.tr
ORCID: [0000-0001-9446-5519](https://orcid.org/0000-0001-9446-5519)

DOI: [10.37154/ijopec.2020.14](https://doi.org/10.37154/ijopec.2020.14)

Makale Bilgisi

Geliş: 14.12.2019
Onay: 03.01.2020

Anahtar sözcükler: Engelli birey, Rekreatif, Sanal gerçeklik uygulamaları

Öz

Sanal gerçeklik teknolojisi ile üretilen uygulamalar, bilgisayar temelli olarak katılımcılarına hem gerçek hem de gerçek dışı sayısız simüle deneyimler sunmaya olanak veren dijital ve etkileşimli bir ortamı ifade etmektedir. Sanal gerçeklik uygulamalarından günümüzde sağlıktan eğitime, mimariden turizmin de içinde bulunduğu eğlence sektörüne kadar birçok alanda faydalanılmaktadır. Bu çalışmada gözetilen temel amaç ise, söz konusu uygulamaların engelli bireylerin rekreatif faaliyetlere katılımında destekleyici bir rolünün olup olmadığını tartışmaya açmaktır. Bu bağlamda ilgili yazın incelenerek, çalışmada ikincil verilerden yararlanılmış ve konuya ilişkin bir kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Sanal gerçeklik teknolojisi ile üretilen uygulamaların, engelli bireylerin rekreatif faaliyetlere katılımına etkisi konusunda yazındaki teorik çalışmaların yetersizliği dikkat çekmekte olup, dolayısıyla bu çalışmanın özellikle ulusal yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, sanal gerçeklik uygulamalarının, engelli bireylerin rekreatif faaliyetlere katılımında ortaya çıkan ulaşım, güvenlik, konaklama ve maliyet gibi temel sorunlarını azalttığı, bunun yanı sıra fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan bireylerin rekreatif tedavi süreçlerine olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Article Info

Received: 14.12.2019
Accepted: 03.01.2020

Keywords: Disabled individual, Recreation, Virtual reality applications

Abstract

Applications produced with virtual reality technology represent a digital and interactive environment that enables the computer to offer numerous simulated experiences both real and unreal. Today, virtual reality applications are used in many areas, from health to education, from architecture to entertainment, including tourism. The main purpose of this study is to open a discussion about whether these practices have a supportive role in the participation of individuals with disabilities in recreational activities. In this context, by examining the related literature, secondary data was used in the study and a conceptual framework related to the subject was presented. The insufficiency of theoretical studies in the literature about the effects of applications produced with virtual reality technology on the participation of individuals with disabilities in recreational activities draws attention, and this study is thought to contribute especially to national literature. As a result, it is understood that virtual reality applications reduce the basic problems such as transportation, security, accommodation and cost that arise in the participation of disabled individuals in recreational activities, as well as contribute positively to the recreational treatment processes of individuals with physical or mental disabilities.

* Bu çalışma, 9-12 Kasım 2017 tarihinde Kuşadası'nda düzenlenen 4. Rekreatif Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji, toplumların en temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Hayatın hemen her alanında kullanılan ve vazgeçilmez hale gelen teknolojinin en önemli, belki de en faydalı yanı her geçen gün daha iyi uygulamalarla gelişmesi ve beraberinde insanlığı da dönüştürmesidir. 1990'lı yıllarda internetin popülerlik kazanması ve ardından 2000'li yıllar ile birlikte dijital ve mobil teknolojilerin gelişmesi, turizm dâhil birçok sektörü önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle turizm-teknoloji işbirliği ile sektörel anlamda bir dönüşüm yaşanmaya başlamış, üretimden sunuma ve sonrasındaki değerlendirmelere kadar turistik deneyimin her aşamasında teknoloji önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

21. yüzyıl dijital teknolojileri ile giderek hakikatin yerini sembollerin, imajların aldığı ve somut olanın yerine sanal bir gerçekliğin yaratıldığı görülmektedir (Ritzer, 2010). Bu durum gerçek dünyanın, başka bir deyişle gerçeklik ilkesinin yavaş yavaş kaybedildiği sorunsalını ortaya çıkarırken, Baudrillard (1994) bu sorunsalı, hiper-gerçeklik ya da diğer adıyla simülasyon kavramları üzerinden açıklamaktadır. Giderek dijitalleşen bu yeni toplum anlayışında, gerçek-miş gibi olan gerçeğin yerini alarak, yaşanan deneyimler ve bireyde yarattığı anlamlar da dönüşmektedir. Bu yeni nesil deneyimlerin en temel araçlarından birisi de sanal gerçeklik teknolojisidir.

Sanal gerçeklik, kişinin bilgisayar ve dijital yazılımlar aracılığıyla üç boyutlu sanal bir ortamı etkileşimli bir şekilde deneyimleyebileceği ve kişiye gerçekmiş algısı verebilen yeni nesil teknolojilerden birisi olarak tanımlanmaktadır (Arat ve Baltacıoğlu, 2016; Guttentag, 2010; Hobson ve Williams, 1995). Sanal gerçeklik teknolojisi ile üretilen uygulamalar da, bilgisayarlar tarafından yaratılan dinamik bir ortamda katılımcılarına gerçekmiş hissi veren ve karşılıklı iletişim olanağı tanıyan, bir benzetim modeli olarak ifade edilmektedir (Guttentag, 2010; Kulakoğlu Dilek, 2020). Katılımcılarına etkileşimli bir ortam ve simüle deneyimler sunan bu benzetim modellerinin turizm sektörü özelinde birçok olumlu yönü ve faydası bulunmaktadır.

Bu çalışmanın çıkış noktası da sanal gerçeklik uygulamalarının olumlu yönlerinin neler olabileceğinden hareketle, engelli bireylerin rekreasyonel faaliyetlere katılımında bu uygulamaların destekleyici rolünü tanımlayabilmektir. Bu bağlamda, engelli bireylerin rekreasyonel faaliyetlere katılımında ortaya çıkan erişilebilirlik, maliyet, ulaşım, rehberlik hizmeti, konaklama ya da sosyal kaygı gibi çeşitli çevresel ve bireysel engellerin (Heler vd., 2002; Kirchner vd., 2008; Rimmer vd., 2008; Esatbeyoğlu ve Karahan, 2014) sanal gerçeklik uygulamaları aracılığıyla nasıl azaltılabileceği ya da giderilebileceği irdelenmektedir. Ayrıca fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan bireylerin sanal gerçeklik uygulamalarını bir rekreasyon terapisi aracı olarak da kullanılıp kullanamayacağı tartışmaya açılmaktadır.

2. YAZIN TARAMASI

Sanal gerçeklik teknolojisi ile üretilen bir ortamda kişi kendisini sunulan sanal ortamın bir parçası olarak hissetmekte ve buna göre tepki vermektedir. Bir başka deyişle, sanal gerçeklik teknolojisinin temel amacı, gerçek hayattaki herhangi bir ortamı ya da durumu simüle etmektir. Bunu yaparken de başa takılan ekranlı bir gözlük (HMD- Head-mounted display) aracılığıyla kullanıcıların işitme, görme, dokunma ve hatta potansiyel olarak koklama duyularına hitap edilerek, sunulan ortamı gerçekmiş gibi algılaması sağlanmaktadır (Gigante, 1993; Steuer, 1992).

Günümüzde hemen her sektörde kullanılan ve faydalanılan alana önemli katma değer sağlayan sanal gerçeklik teknolojisinin olanakları ve yapabileceklerinin sınırları hala tartışılmaktadır. Ortalama bir insan için genellikle eğlence odaklı algılanan ve kullanılan bu teknoloji, her geçen gün geliştirilmekte ve faydalı olabileceği farklı alanlar araştırılmaktadır. Bu alanlardan birisi de hali hazırda sağlık alanında kullanılan ve bu kapsamda yer alan, çeşitli engelleri bulunan bireyler için geliştirilen uygulamalardır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Dünya Bankası'nın birlikte hazırlamış olduğu "Dünya Engellilik Raporu (DER)" na göre dünyada bir milyardan fazla engelli birey bulunmakta ve bunların yaklaşık 200 milyonu hayatlarını devam ettirebilmek adına çeşitli zorluklar yaşamaktadır (Oral vd., 2016). Bu bireylerin günlük yaşamlarını devam ettirebilmeleri, sosyal yaşama uyum sağlayabilmeleri ve fiziksel ihtiyaçlarından kendilerini gerçekleştirebilmelerine kadar her türlü imkâna sahip

olabilmeleri için çeşitli düzenlemelere ve araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan birisi de sanal gerçeklik uygulamaları olup, son yıllarda konuya ilişkin yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir.

Weiss vd. (2004) yapmış oldukları ampirik çalışmada, zihinsel engeli bulunan beş yetişkin bireyi sanal gerçeklik ile yaratılmış üç farklı senaryo üzerinden bilgisayar oyunlarına dâhil etmiş ve onların bu interaktif oyunlara verdikleri tepkileri oyundaki tavır, görevi yerine getirme ve gözlem şeklinde üç başlık altında analiz etmişlerdir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, çalışmaya katılan beş engelli bireyde de kendilerine duydukları öz-saygı ve kendilerini geliştirme isteği ön plana çıkmıştır. Buna benzer bir çalışma ise McComas vd. (1998) tarafından engelli çocuklar üzerinde yapılmış ve sanal gerçeklik uygulamalarının çocukların tedavi ve eğitim süreçlerine pozitif etkisi olduğu, bununla birlikte yaşam kalitelerini de artırdığı sonucuna varılmıştır. Standen ve Brown (2005) ise sanal gerçeklik uygulamalarının zihinsel ve fiziksel engeli bulunan bireyler için gerçek dünyada ortaya çıkabilen pek çok risk faktörünü ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Yine Rizzo vd. (2009) de bu sayede, engelli bireylerin bağımsız bir yaşam sürebilme yeteneklerinin ve rehabilitasyon süreçlerinin desteklendiği, sosyal yeteneklerinin geliştiği ve bilişsel performanslarının arttığını vurgulamaktadır. Bu çalışmaların tamamı sanal gerçeklik uygulamalarının engelli bireyler üzerinde yaratmış olduğu olumlu etkileri göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Sanal gerçeklik uygulamalarının engelli bireylerin sağlığı üzerinde yarattığı olumlu etkilerin yanı sıra, rekreasyonel faaliyetlere katılımları noktasında oynadığı rolün de ortaya konulması, çalışmanın üzerinde durduğu kavramsal çerçeve adına önemli görülmektedir. Öyle ki, sanal gerçeklik teknolojisi aracılığıyla çeşitli engelleri bulunan (zihinsel ya da fiziksel) bireyler için oldukça değerli ve işlevsel uygulamalar sunulabilmektedir. Özellikle hareket kısıtı olan engelli bireyler, sanal gerçeklik uygulamaları ile istedikleri destinasyona ya da rekreatif faaliyete erişim sağlayıp, söz konusu deneyimleri algısal olarak gerçekmiş gibi keşfedebilmektedir. Örneğin, tekerlekli sandalyedeki bir bireyin Everest Dağı'na tırmanış gerçekleştirmesi imkânsız görünmektedir. Ancak sanal gerçeklik uygulamaları ile engelli bireyler için bu ve benzeri tüm aktiviteler sınırsız ve güvenli bir şekilde deneyimlenebilmektedir. Ayrıca sanal gerçeklik uygulamaları ile fiziksel engelli bireylerin aşına olmadıkları bir destinasyona seyahatleri öncesinde, kendilerine uygun erişilebilir yolları arayarak, seyahatlerini daha etkin planlamalarına da yardımcı olmak için bu uygulamalar kullanılabilir.

HMD sistemlerinin yanında masaüstü sanal gerçeklik sistemleri de fiziksel engelli bireyler için birçok uygulama sunmaktadır. Örneğin ilk sanal gerçeklik müzesi olarak faaliyet gösteren Kremer Müzesi, kullanıcılarına en özel eserlerin herhangi bir hareket kısıtlaması, zaman ya da maliyet engeli olmadan internet üzerinden tüm dünyada sergilenmesine olanak tanımaktadır. Gelişmiş görsel deneyimler sunan sanal gerçeklik teknolojilerine bir örnek de Samsung'un geliştirdiği Gear VR sistemi ile çalışan Relumino gözlükleridir (<https://www.samsungrelumino.com/home>). Bu gözlük ile görme yeteneği kısıtlı bireylerin bulanık görüntüleri ve renkleri daha net görmesi sağlanmaktadır. Yine görme engeli bulunan bireyler için çevredeki nesnelere arasında gezinmek ve tanımlamak için akıllı telefonlarına yüklenen uygulamalar kullanılmaktadır. Bu uygulamalar, görme engelli bireye çevredeki nesne ya da insanlarla ilgili dokunma gereksinimine bağlı olmadan konum bilgileri sağlayabilmektedir.

Genellikle oyun temelli deneyimlerle hazırlanan sanal gerçeklik uygulamaları, engelli bireyleri hem motive etmekte hem de ihtiyaçlarına erişim olanaklarını artırmaktadır. Güvenli deneyimler sağlama noktasında da önemli avantajları bulunan bu uygulamalar ile örneğin fiziksel engeli nedeniyle sörf yapması kısıtlanan bir bireyin, bu deneyimi güvenli ve eğlenceli bir şekilde gerçekleştirmesi mümkün kılınabilmektedir. Benzer şekilde uzuv felçli hastalar için de kullanılan sanal gerçeklik uygulamalarında, nöral sistemlerin uyarılması ile bireylerin felçli organlarını nasıl kullanabileceklerine yönelik sanal ortamda yönlendirme yapılabilmektedir. Öyle ki araştırmalara göre, kişinin bir aktiviteyi gerçekleştirebildiğini hayal etmesi bile, beynin aktiviteyi gerçekleştirmek için gerekli bölümlerini uyarmak için yeterli olabilmektedir (<https://www.thegenius.ca/augmented-virtual-reality-benefit-disabled-people/>). Dolayısıyla sanal gerçeklik uygulamaları motor becerilerin geliştirilmesi, kas iyileşmelerinin sağlanması ve çeşitli spor yaralanmalarına bağlı engellerin tedavi edilmesinde de fayda sağlayabilmektedir.

Snider vd. (2010) oyun-temelli sanal gerçeklik uygulamalarının psikoloji alanında beyin felci (cerebral palsy) olarak ifade edilen zihinsel engele sahip kişiler üzerindeki etkileri konusunda yaptıkları çalışma bu durumu destekler niteliktedir. Çalışmada, söz konusu uygulamaların zihinsel

engelli bireylerin beyin plastisitesi (hasar alan beyin dokusunun tedavisi), beynin motor kapasitesi (duyu algılaması), kavrayış yeteneği ve kişisel gelişimine yaptığı olumlu etkinin yanı sıra bir boş zaman aktivitesi olarak kullanılmasının da sosyal katılımı/ sosyalleşmeyi destekleyici bir rolünün olduğu ifade edilmektedir. Benzer bir çalışma ise Reid (2004) tarafından yapılmış olup, 8-13 yaşları arasındaki zihinsel engeli bulunan 13 çocuk üzerinde sanal oyunların etkisini araştırmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, sanal oyunların zihinsel engelli çocukların neşe/ sevinç duygularını artırdığı ve yaşam motivasyonlarını yükselttiği belirtilmektedir. Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalarda, engelli bireylerin sanal gerçeklik uygulamaları aracılığıyla rekreasyonel faaliyetlere katılımının yaşam kalitelerini artırması ve temel bir insan hakkı olması noktasında önemine değinilmektedir (Yalon-Chamovitz ve Weiss, 2008). Dolayısıyla rekreasyonel faaliyetlerin yaşam kalitesini artırıcı rolü düşünüldüğünde, engelli bireylerin de sanal gerçeklik uygulamaları (oyun, gezi vb.) ile rekreatif bir faaliyette bulduklarında yaşama dair istek ve arzularının arttığı, hayata daha fazla temas etme isteklerinin desteklendiği söylenebilir. Nitekim sanal gerçeklik uygulamalarının engelli bireyler için pozitif yönde ve keyif aldıkları bir rekreasyonel araç olduğu, gerçek dünyada yaşamakta zorlanacakları ya da yaşamayacakları deneyimleri sanal gerçeklik uygulamaları aracılığıyla yaşayabildikleri vurgulanmaktadır (Weiss vd., 2004).

Bir başka oyun temelli sanal gerçeklik uygulaması da Second Life'dır. Oyun temelli Second Life uygulamasında, oluşturulan sanal dünyada insanların avatarlar aracılığıyla başka insanlarla etkileşime geçebilmesi sağlanmaktadır (Barry, 2010; Boulos vd., 2007). Bireylerin grafiksel sunumlarını ifade eden avatarlar, kişinin istediği şekilde ve ihtiyaçları doğrultusunda özelleştirilebilmektedir. Sunulan sanal dünyada avatarlar istedikleri yeri dolaşıp, etkinliklere katılabilmekte ve sosyalleşebilmektedir. Bununla birlikte yine Embrace The Life VR ve Walkin VR Driver uygulamaları da engelli bireylerin sosyalleşme olanağı bulabildiği diğer dikkat çeken sanal gerçeklik uygulamaları arasında yer almaktadır. Tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan engelli bireyler için geliştirilen Embrace The Life VR sanal gerçeklik uygulamasının amacı, bireylerin halka açık yerlerde güvenle dolaşmalarına yardımcı olmaktır. Böylece engelli bireylerin kendilerine güveni artırılarak, daha az kaygıyla yaşam kalitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (<https://immersivedirectory.com/listing-item/embrace-life-vr/>). Walkin VR Driver ise, sanal gerçeklik oyunlarını ve uygulamalarını herkes için daha erişilebilir hale getiren bir yazılım programıdır. Tekerlekli sandalyede olanlar, gerçek dünyada fiziksel bir hareket gerçekleştirmek zorunda kalmadan bu sanal ortamda eğilebilmekte, diz çökebilmekte, ayakta durabilmekte ve etrafında 360 derece dönebilmektedir (<https://www.walkinvrdriver.com/>).

Sanal gerçeklik teknolojisi öğrenme gücüyle yaşayan ya da otizmli bireyler için de faydalı deneyimler sunabilmektedir. Çalışmalarda, otizmli bireylerin daha bağımsız bir yaşam sürebilmeleri için gerekli yaşamsal becerileri öğretmede sanal gerçeklik teknolojisini potansiyel kullanımı araştırılmaktadır (Ip vd., 2018; Manju vd., 2017; Parsons ve Mitchell, 2002). Hong Kong'daki AIMTech Center da, otizmli çocuklar için sanal gerçeklik teknolojisini kullanarak bir eğitim programı geliştirmiştir. Bu program, otizmli çocukların duygusal ve sosyal becerilerini geliştirdiği gibi, ailelerin tedavi ve terapi için belirli yerlere gitme zorunluluğunu ortadan kaldırarak, zaman ve maliyet konusunda da önemli fayda sağlamaktadır. Ayrıca sanal gerçeklik uygulamaları, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, sosyal anksiyete, travma sonrası stres bozuklukları ve çeşitli korku ve fobilerle başa çıkmak için sunduğu gerçekçi içerikler ile de bireylere psikolojik destek sunma potansiyeline sahiptir (Botella vd., 2004; Glanz vd., 2003).

Özetle, sanal gerçeklik teknolojisi ile geliştirilen ve engelli bireylerin kullanıma sunulan uygulamalar, söz konusu bireylerin motivasyonları ve hayata daha özgür şekilde katılımlarında önemli faydalar sağlamaktadır. Öte yandan, bu uygulamalar yalnızca engelli bireyler için değil, dünyayı onlarla birlikte paylaşan diğer insanların empati kurabilme yeteneğini geliştirmesi için de oldukça önemlidir. Öyle ki, geliştirilen bazı mobil uygulamalar otizm, epilepsi, Alzheimer, şizofreni vb. koşullara sahip bireylerin ne yaşadığı ve nasıl hissettiğine ilişkin gerçekçi deneyimlerle farkındalık kazandırmaya çalışmaktadır. Sanal gerçeklik teknolojisi ve bu teknoloji ile üretilen uygulamalar, deyimi yerindeyse dünyadaki tüm sınırları ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda sanal gerçeklik teknolojisini engelli bireyler için kullanımının da temel amacı, engelli bireylerin mümkün olan her yerde bağımsız deneyimler yaşamasını sağlamak ve başkalarıyla etkileşimde bulunmalarını sağlamaktır. Ayrıca öngörülemez tehditlere karşı güvenlik algısı, sosyalleşme, özgüven ve kaliteli bir yaşam sunan bu uygulamaların engelli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesi ve

donanım/yazılım erişim imkânlarının artırılması hem bireysel hem de sektörel açıdan karşılıklı bir değer yaratacaktır.

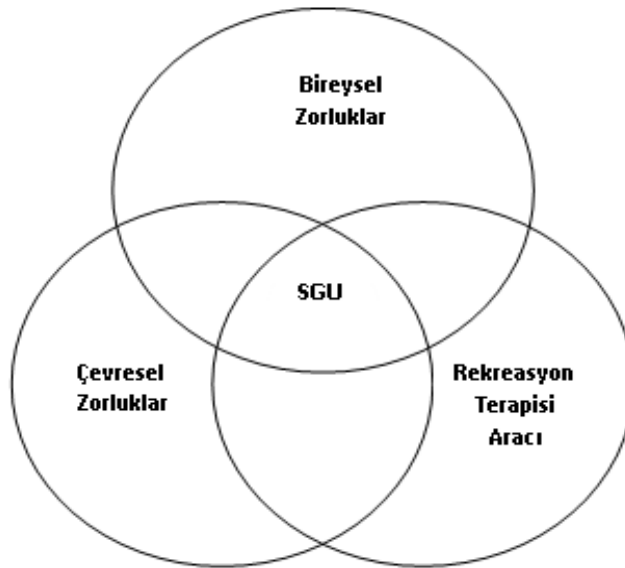
3. ÖNERİLEN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Fiziksel veya zihinsel engeli bulunan bireylerin sanal gerçeklik uygulamaları ile gerçek dünyada katılım sağlamak istedikleri rekreasyonel faaliyetlerde yaşadıkları ulaşım, konaklama, yeme-içme, eğlence, rehberlik hizmeti, sosyal ve bilişsel yeterlilik gibi bireysel ve çevresel zorluklar çeşitli yazarlar tarafından dile getirilmektedir (Smith, 1987; Murray ve Sproats, 1990; Darcy ve Daruwalla, 1999; McKercher vd., 2004; Bi vd., 2007; Card vd., 2007). Bu zorlukların ortadan kaldırılması veya azaltılması için sanal gerçeklik uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu ve sanal gerçeklik uygulamalarının başta turizm olmak üzere çeşitli rekreatif faaliyetlere katılım konusunda destekleyici rolünün bulunduğu belirtilmektedir (Caneday, 1992; Ford, 2001; Goodall vd., 2004; Huh ve Singh, 2007; Guttentag, 2010).

Çalışmanın amacına uygun olarak yapılan yazın taramasında, engelli bireylerin rekreasyonel faaliyetlere katılımında sanal gerçeklik uygulamalarının üç temel noktada destekleyici rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar;

- 1) Çevresel zorlukların giderilmesinde,
- 2) Bireysel zorlukların giderilmesinde ve
- 3) Rekreasyon terapisi aracı olarak ortaya çıkmakta olup Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Engelli Bireylerin Rekreasyonel Faaliyetlere Katılımında Sanal Gerçeklik Uygulamalarının (SGU) Destekleyici Rolü

Şekil 1’de gösterilen destekleyici rollere ilişkin yapılan çıkarımlar sanal gerçeklik uygulamalarının engelli bireyler açısından önemini ortaya koyması, sürekli gelişen teknoloji ile birlikte yeni sanal gerçeklik uygulamalarına olan ihtiyacı göstermesi ve konunun nasıl bir kavramsal çerçevede ele alınarak tartışılması gerektiğini işaret etmesi bakımından önemlidir.

- Çevresel Zorlukların Giderilmesinde Sanal Gerçeklik Uygulamaları

Fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan bireylerin hareket kısıtlılığı, beraberinde rekreasyonel katılımlarını da sınırlamaktadır. Bu durum başta ulaşım olmak üzere, konaklama, yeme-içme, eğlence olanakları gibi çeşitli çevresel zorlukları doğurmaktadır. Söz konusu zorlukların aşılmasında ya da en aza indirgenmesinde sanal gerçeklik uygulamaları çeşitli olanaklar sunmaktadır. Sanal gerçeklik

uygulamaları ile birlikte rekreasyon alanına ya da bir destinasyona ulaşım ortadan kalkmakta ve dolayısıyla konaklama ihtiyacı da doğmamaktadır. Böylelikle engelli bireyler buldukları ortamda rahatça sanal gerçeklik uygulamaları aracılığıyla rekreatif bir faaliyette bulunabilmektedirler. Yine ilgili çalışmalardan anlaşılacağı üzere, sanal gerçeklik uygulamaları etkileşimli ortamı ile söz konusu bireylere eğlence imkânı da sunarak, onların gerçek dünyada yaşamakta zorlanacakları deneyimleri sunmaktadır. Bu ortam alışmış oldukları ve bir anlamda onlara göre tasarlanmış olan kendi alanlarından katılımı mümkün kılabilirdiği için yeme-içme konusunda da daha rahat olabilmelerini sağlamaktadır.

- Bireysel Zorlukların Giderilmesinde Sanal Gerçeklik Uygulamaları

Hareket sınırlılığı her ne kadar bireysel bir zorluk olarak gözüke de, gerçekte bu sınırlılığı yaratan, çevresel faktörlerin engelli bireylere yönelik olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bireysel zorluklar ile kastedilen daha çok kişinin sahip olduğu engellerden dolayı yaşadığı sosyal ve psikolojik kaygılardır. Bu kaygıların giderilmesinde de yine sanal gerçeklik uygulamalarının destekleyici rolü öne çıkmaktadır. Neşe/ sevinç duygusu ile birlikte ortaya çıkan yaşamaya ve yaşama dair motivasyon, yaşanan simüle edilmiş deneyimlerden keyif alma duygusu, bilişsel gelişim, sosyal katılım gibi olumlu sosyo-psikolojik faktörler ile engelli bireylerin yaşam kalitelerinde bir iyileşmenin sağlanabilmesi söz konusu rolü işaret etmektedir. Böylece engelli bireylerin de hayatının normalleştirilmesi ve sosyalleşebilmeleri sağlanabilmektedir.

- Rekreasyon Terapisi Aracı Olarak Sanal Gerçeklik Uygulamaları

Hem çevresel hem de bireysel zorlukların sanal gerçeklik uygulamaları yoluyla ortadan kaldırılabilirdiği veya en aza indirgenebildiği rekreatif faaliyetlere katılımın yanı sıra, bu uygulamalar aracılığıyla rekreasyon terapisi de yapılabilmekte ve uygulamaların tedavi süreçlerine olumlu katkı yaptığı anlaşılmaktadır (Pair, 2006). Yapılan çalışmalardan anlaşılacağı gibi, özellikle hasar alan beyin dokusunun tedavisi, duyu algılaması, kavrayış gelişimi gibi zihinsel problemlerin giderilebilmesinde sanal gerçeklik uygulamalarının destekleyici rolü bulunmaktadır. Böylelikle engelli bireylerin tedavi süreçleri rekreasyonel bir terapi aracı olarak sanal gerçeklik uygulamaları ile desteklenmektedir (Schultheis ve Rizzo, 2001; Sveistrup vd., 2003).

4. SONUÇ

Bireylerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik sağlığının geliştirilmesine katkıda bulunma potansiyeli en yüksek olan sosyal aktivitelerden biri rekreasyonel faaliyetlerdir (McConkey ve Adams 2000). Bu faaliyetlere, sağlıklı bireyler kadar zihinsel ve bedensel engelli bireylerin de ihtiyacı vardır. İçinde bulunduğumuz „gerçek“ dünyada fiziksel ve zihinsel engellilerin sosyal hayata katılmaları için birçok düzenleme yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Ancak birçok araştırma, engelli bireylerin seyahatlerinde ve rekreasyonel faaliyetlere katılımlarında fiziksel erişim gibi pek çok engelle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Yaşam kalitesinin daha önemli hale geldiği engelli bireyler için boş zamanı değerlendirme ve hayattan memnuniyet duygusunda önemli boşluklar varlığını sürdürmektedir (Luckasson vd., 2002). OECD-AB ve Türkiye verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine denk gelen, yaklaşık bir milyar bireyin çeşitli engeli bulunmaktadır (EyDer, 2020). Dünyadaki en büyük azınlık olarak ifade edilen bu bireyler, hayatın çoğu alanında günlük bazı fiziki engeller, ayrımcı tutumlar ve diğer kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Engelli bireyler için sanal gerçeklik teknolojisi zihinsel rahatlama, eğitim, oyun, sosyalleşme, sanal seyahat ya da farklı deneyimler yaşama gibi amaçlarla kullanılabilmekte ve onlar için dünyayı daha erişilebilir kılabilir.

Yaşam kalitesini yükseltme ve hayata evrensel erişimin sağlanabilmesi için önemli bir araç olan rekreasyonel faaliyetler, sanal gerçeklik kullanımı da dâhil olmak üzere birçok teknolojik ilerleme ile gelişmektedir. Özellikle engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirme, motive ve rehabilite etme, engelleri sanal da olsa ortadan kaldıran deneyimler sunma, eğitim, oyun ve sosyalleşme sağlama gibi birçok konuda önemli katkılarda bulunan uygulamalar geliştirilmektedir. Bu uygulamalar ile engelli bireylerin gerçek hayatta fiziksel, bilişsel ve psikolojik sınırlamalardan ötürü erişim sağlayamadıkları birçok faaliyete aktif bir şekilde katılabilecekleri bir platform sağlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu uygulamaların engelli bireylerin rekreasyonel faaliyetlere katılımında destekleyici bir rolünün olup olmadığını tartışmaya açmak ve mevcut araştırma verilerini

de gözeterek engelli bireylere yönelik sanal gerçeklik teknolojisinin kullanılması ile bu nüfus için erişilebilir boş zaman etkinlikleri yelpazesini genişletmektir. Çalışmanın sonuçları ile elde edilen genel izlenim, sanal gerçeklik uygulamaları tarafından sağlanan deneyimlerin boş zaman etkinliklerine katılım ve rehabilite açısından engelli bireyler için büyük bir potansiyele sahip olduğu yönündedir. Sanal olarak yaratılan ve hareket özgürlüğü bağlamında bireye kontrol hissi vererek (Greenleaf ve Tovar, 1994) hayata aktif olarak katılma ve bireysel yeteneklere odaklanabilme olanağı veren bu uygulamalar ile engelli bireyler için rekreatif faaliyetlere katılım önemli ölçüde kolaylaşacak ve yaşam kalitelerini yükseltecektir. Gelecekteki çalışmalarda, bu nüfusa uygun daha geniş tabanlı sanal gerçeklik uygulamaları ile rekreatif faaliyetlere katılım motivasyonunun engelli bireyler üzerindeki etkileri araştırılabilir. Böylelikle söz konusu bireylerin sanal gerçeklik uygulamaları aracılığıyla rekreatif katılımlarındaki güdüler ampirik olarak test edilerek, sonuçlar genellenebilir olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Arat, T. ve Baltacıoğlu, S. (2016). Sanal gerçeklik ve turizm, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(1), 103-118.
- Barry, J. (2010). A new path of liberation: Choosing to be disabled on Second Life, <https://mospace.umsystem.edu/xmlui/bitstream/handle/10355/6961/NewPathOfLiberation.pdf?sequence=1>, Erişim Tarihi: 02.02.2020
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bayraktar, E. ve Kaleli, F. (2007). Sanal Gerçeklik ve Uygulama Alanları. *Akademik Bilişim Konferansları Bildiri Kitabı* (ss.1-6), 31 Ocak-2 Şubat, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Bi, Y., Card, J. A. ve Cole, S. T. (2007). Accessibility and attitudinal barriers encountered by Chinese travellers with physical disabilities. *International Journal of Tourism Research*, 9(3), 205-216.
- Botella, C., Quero, S., Baños, R. M., Perpiñá, C., García-Palacios, A. ve Riva, G. (2004). Virtual reality and psychotherapy, *Cybertherapy*, 99, 37-52.
- Boulos, M. N. K., Hetherington, L. ve Wheeler, S. (2007). Second Life: an overview of the potential of 3-D virtual worlds in medical and health education, *Health Information & Libraries Journal*, 24(4), 233-245.
- Caneday, L. (1992). Outdoor Recreation: A Virtual Reality. *Parks & Recreation (Arlington)*, 27(8), 48-51.
- Card, J. A., Cole, S. T. ve Humphrey, A. H. (2006). A Comparison of the accessibility and attitudinal barriers model: Travel providers and travelers with physical disabilities. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(2), 161-175.
- Darcy, S. ve Daruwalla, P. S. (1999). The Trouble with Travel: People with Disabilities and Tourism. *Social Alternatives*, 18(1), 41.
- Esatbeyoğlu, F. ve Karahan, B. G. (2014). Engelli bireylerin fiziksel aktiviteye katılımlarının önündeki engeller. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(2), 43-55.
- EyDer (2020). Türkiye ve Dünyada Engelliler, <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/>, Erişim Tarihi: 13.03.2020
- Ford, P. J. (2001). Paralysis lost: Impacts of virtual worlds on those with paralysis. *Social Theory and Practice*, 27(4), 661-680.
- Gigante, M. A. (1993). Virtual reality: Enabling technologies, In *Virtual Reality Systems*, Ed. R. A. Earnshaw, M. A. Gigante, H. Jones, (ss. 15-25), London: Academic Press.
- Glanz, K., Rizzo, A. S. ve Graap, K. (2003). Virtual reality for psychotherapy: Current reality and future possibilities, *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 40(1-2), 55.
- Goodall, B., Pottinger, G., Dixon, T. ve Russell, H. (2004). Heritage property, tourism and the UK disability discrimination act. *Property Management*, 22(5), 345-357.

- Greenleaf, W. J. ve Tovar, M. A. (1994). Augmenting reality in rehabilitation medicine. *Artificial Intelligence in Medicine*, 6, 289-299.
- Guttentag, D. A. (2010). Virtual Reality: Applications and implications for tourism. *Tourism Management*, 31(5), 637-651.
- Heler, T., Hsieh, K. ve Rimmer, J. (2002). Barriers and supports for exercise participation among adults with down syndrome. *Journal of Gerontological Social Work*, 38(1-2), 161-178.
- Hobson, J. S. P. ve Williams, A. P. (1995). Virtual reality: A new horizon for the tourism industry. *Journal of Vacation Marketing*, 1(2), 125-135.
- Huh, C. ve Singh, A. J. (2007). Families travelling with a disabled member: Analysing the potential of an emerging niche market segment. *Tourism and Hospitality Research*, 7(3-4), 212-229.
- Ip, H. H., Wong, S. W., Chan, D. F., Byrne, J., Li, C., Yuan, V. S., ... ve Wong, J. Y. (2018). Enhance emotional and social adaptation skills for children with autism spectrum disorder: A virtual reality enabled approach. *Computers & Education*, 117, 1-15.
- Kirchner, C. E., Gerber, E. G. ve Smith, B. C. (2008). Designed to deter: Community barriers to physical activity for people with visual or motor impairments. *American Journal for Preventive Medicine*, 34(4), 349- 352.
- Kulakoğlu Dilek, N. (2020). Turizm sektöründe sanal gerçeklik teknolojisinin kullanımına ve etkisine yönelik keşifsel bir araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W.H.E., Coulter, D.L., Craig, E.M., Reeve, A. et al. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of support*. (10th ed.), American Association on Mental Retardation, Washington, D.C.
- Manju, T., Padmavathi, S., ve Tamilselvi, D. (2017, December). A rehabilitation therapy for autism spectrum disorder using virtual reality. In *International conference on intelligent information technologies* (pp. 328-336). Springer, Singapore.
- McComas, J., Pivik, P. ve Laflamme, M. (1998). Current uses of virtual reality for children with disabilities. *Studies in health technology and informatics*, 161-169.
- McConkey, R. ve Adams, L. (2000). Matching short break services for children with learning disabilities to family needs and preferences. *Child Care, Health and Development*, 26(5), 429-444.
- McKercher, B., Packer, T., Yau, M. K. ve Lam, P. (2003). Travel agents as facilitators or inhibitors of travel: Perceptions of people with disabilities. *Tourism Management*, 24(4), 465-474.
- Murray, M. ve Sproats, J. (1990). The disabled traveller: Tourism and disability in Australia. *Journal of tourism studies*, 1(1), 9-14.
- Oral, A., Aydın, R., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, D. ve Yalman, A. (2016). Dünya Engellilik Raporu: Türkiye’de Engellilik ile İlgili Konuların Analizi ve Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Tıp Uzmanlığının Katkıları. *Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation/Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 62(1), 83-97.
- Pair, J., Allen, B., Dautricourt, M., Treskunov, A., Liewer, M., Graap, K. ve Reger, G. (2006). A virtual reality exposure therapy application for Iraq war post traumatic stress disorder. In *Virtual Reality Conference*, 2006 (s. 67-72). IEEE.
- Parsons, S., ve Mitchell, P. (2002). The potential of virtual reality in social skills training for people with autistic spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 430-443.
- Reid, D. (2004). The influence of virtual reality on playfulness in children with cerebral palsy: A pilot study. *Occupational Therapy International*, 11(3), 131-144.
- Rimmer, J. H. ve Rowland, J. L. (2008). Physical activity for youth with disabilities: A critical need in an underserved population. *Developmental Neurorehabilitation*, 11(2), 141-148.

- Ritzer, G. (2010). *Enchanting a disenchanted world: Continuity and change in the cathedrals of consumption* (3rd Edition). CA: SAGE Publications,
- Rizzo, A. A., Buckwalter, J. G., Neumann, U., Kesselman, C. ve Thieboux, M. (1998). Basic issues in the application of virtual reality for the assessment and rehabilitation of cognitive impairments and functional disabilities. *CyberPsychology & Behavior*, 1(1), 59-78.
- Schultheis, M. T. ve Rizzo, A. A. (2001). The application of virtual reality technology in rehabilitation. *Rehabilitation Psychology*, 46(3), 296.
- Snider, L., Majnemer, A. ve Darsaklis, V. (2010). Virtual reality as a therapeutic modality for children with cerebral palsy. *Developmental Neurorehabilitation*, 13(2), 120-128.
- Standen, P. J. ve Brown, D. J. (2005). Virtual Reality in the rehabilitation of people with intellectual disabilities. *CyberPsychology & Behavior*, 8(3), 272-282.
- Steuer, J. (1992). Defining virtual reality: Dimensions determining telepresence, *Journal of Communication*, 42(4), 73-93.
- Sveistrup, H., McComas, J., Thornton, M., Marshall, S., Finestone, H., McCormick, A. ve Mayhew, A. (2003). Experimental studies of virtual reality-delivered compared to conventional exercise programs for rehabilitation. *CyberPsychology & Behavior*, 6(3), 245-249.
- Weiss, P. L., Bialik, P. ve Kizony, R. (2003). Virtual reality provides leisure time opportunities for young adults with physical and intellectual disabilities. *CyberPsychology & Behavior*, 6(3), 335-342.
- Weiss, P. L., Rand, D., Katz, N. ve Kizony, R. (2004). Video capture virtual reality as a flexible and effective rehabilitation tool. *Journal of Neuroengineering and Rehabilitation*, 1(1), 1-12.
- Yalon-Chamovitz, S. ve Weiss, P. L. T. (2008). Virtual reality as a leisure activity for young adults with physical and intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 29(3), 273-287.

İnternet Kaynakçası

<https://arvrjourney.com/what-is-vr-from-the-virtual-reality-society-https-www-vrs-org-uk-a7e7bcd1fea>, Erişim Tarihi: 05.02.2020

<https://immersivedirectory.com/listing-item/embrace-life-vr/>, Erişim Tarihi: 05.02.2020

<https://www.samsungrelumino.com/home>, Erişim Tarihi: 05.02.2020

<https://www.thegenius.ca/augmented-virtual-reality-benefit-disabled-people/>, Erişim Tarihi: 05.02.2020

<https://www.walkinvrdriver.com/>, Erişim Tarihi: 05.02.2020

Türkiye’de “Kültürel Miras” Konusunda Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Thesis On “Cultural Heritage” in Turkey

Betül ÇELEBİ

Batman Üniversitesi, SBE, Kültürel
Miras Yönetimi ve Turizm
betulcelebi9046@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1986-5103

Dilan ÇİFTSÜREN

Batman Üniversitesi, SBE, Kültürel
Miras Yönetimi ve Turizm
dilan.00247221@gmail.com
ORCID: 000-0001-9825-5383

Dr. Öğr. Üyesi S. Emre DİLEK

Batman Üniversitesi, Turizm
İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O.
s.emre.d@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7830-1928

DOI: [10.37154/ijopec.2020.15](https://doi.org/10.37154/ijopec.2020.15)

Article Info	Abstract
<p>Received: 06.05.2020 Accepted: 08.06.2020</p> <p>Keywords: Cultural Heritage, Bibliometric Analysis, Turkey</p>	<p>Cultural heritage is an interdisciplinary concept and study subject. The studies are handled from the perspectives of different disciplines. Postgraduate theses show the development of cultural heritage literature and provide important information from past to present. In this study, it is aimed to analyze the theses on cultural heritage bibliometrically in YÖK Thesis Center. For this purpose, a total of 1406 theses were examined between the period of 1990-2020 February. Various findings related to the development and scientific communication of the cultural heritage area were obtained. As a result of the obtained data and analysis; important findings have been revealed in many subjects such as the most preferred topics, research type and method, research area, research departments, institutes, universities, people who provide consultancy to the research.</p>
Makale Bilgisi	Öz
<p>Geliş: 06.05.2020 Onay: 08.06.2020</p> <p>Anahtar sözcükler: Kültürel Miras, Bibliyometrik Analiz, Türkiye</p>	<p>Kültürel miras, disiplinlerarası bir kavram ve çalışma konusudur. Yapılan çalışmalar farklı disiplinlerin bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Lisansüstü tezler, kültürel miras literatürünün gelişimini göstermekte ve geçmişten günümüze önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışmada, YÖK Tez Merkezi’nde kültürel miras konulu tezlerin bibliyometrik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 1990-2020 Şubat dönemi arasında toplam 1406 tez incelenmiştir. Bu analiz sonucunda kültürel miras alanının gelişimine ve bilimsel iletişimine yönelik çeşitli bulgular elde edilmiştir. Elde edilen veriler ve yapılan analiz sonucunda; en çok tercih edilen konular, araştırma türü ve yöntemi, araştırma alanı, araştırma yürütülen anabilim dalları, enstitüler, üniversiteler, araştırmaya danışmanlık yapan kişiler gibi pek çok konuda önemli bulgular ortaya konulmuştur.</p>

1. GİRİŞ

Kültürel miras, geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerlerdir. Kültürel miras, soyut ve somut unsurları ile birlikte ulusal miras olarak nesilden nesile aktarılır. Bir kültürün geleneksel üretim metotları, yaşam tarzı, gelenekleri veya ibadet biçimleri gibi soyut veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut unsurları ve yaratıcıları hakkında bilgi verir. Hepsi bir bütün olarak, ait olduğu toplumun geçmişini ve şu an yaşayan nesillerin özelliklerini yansıtır (Gürdoğan, 2019: 346). Başka bir ifadeyle kültürel miras, insanoğlunun binlerce yıllık yaşam deneyiminin, aklının ve yaratıcılığının günümüze ulaşmış somut ve somut olmayan değerleri olarak tanımlanmaktadır. Mimari yapılar, anıtlar, dini inanış, sembol, gelenek gibi birçok öğeyi içinde barındıran kültürel miras en genel anlamıyla bir ülkeyi, bölgeyi ya da yerleşim yerinin özelliklerini yansıtan değerler bütünüdür şeklinde tanımlamakta doğru olacaktır. Söz konusu bu kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması için tarihi çevrenin korunması, geliştirilmesi ve kültürel varlıklara gerekli olan önem verilmelidir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması ile gelecek nesillerin daha fazla bilinçlenmesi ve kültürler arası etkileşimin toplumları birbirine yakınlaştırıcı özelliğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Demiral ve Saatçi, 2019). Arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, müzecilik ve turizm gibi birçok disiplinden beslenen kültürel miras hem ekonomik hem de sosyal yaşamımızda güçlü bir rol oynamaktadır (Barrère, 2019).

Bir ülkede herhangi bir bilim dalının gelişim çizgisini anlamak ve değerlendirmek için o bilim dalıyla ilgili yayınlanmış her türden yazılı literatürün belli bir zaman diliminde incelenmesi, o bilim dalındaki gelişmelerin ortaya konulması bakımından önemlidir (Kozak, 2000: 16). Bibliyometrik analiz yöntemi de günümüzde bilimsel bir uzmanlık alanı olarak kurulmuş ve özellikle bilimsel ve uygulamalı alanlarda araştırma ve değerlendirme yönteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Polat Üzümcü, 2019: 1435). Bu yöntemle elde edilen bulgular, hem o bilim dalının zaman içindeki gelişimini anlamak, hem de var olan sorunları tespit etmek ve bu sorunları giderebilmek için yapılabilecek düzenlemelerin neler olabileceği hususunda yardımcı olmaktadır (Kozak, 2000). Bir alanın gelişimini inceleyebilmek amacıyla o alanda hazırlanan lisansüstü tezleri ele alan bibliyometrik araştırmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Öyle ki, yazın tarandığında birçok farklı alanda bibliyometrik çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Demiral ve Saatçi, 2019; Kılıç vd. 2017). Ancak bugüne kadar kültürel miras alanında hazırlanmış olan tezlerin tamamına yönelik kapsamlı bir bibliyometrik analizinin yapılmadığı görülmektedir. Bundan hareketle bu çalışmada, bibliyometrik verilere dayanarak kültürel miras alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin mevcut durumunu analiz etmek amaçlanmıştır. Kültürel miras ve kültürel miras ile ilişkisi olan bütün disiplinlerin akademik göstergesi olan bu çalışmanın ileride yapılacak olan çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle kültürel miras kavramı tanımlanmış ve kültürel mirasın ilgili olduğu disiplinlere kısaca değinilmiştir. Türkiye’de diğer disiplinlere yönelik yapılan bibliyometrik analizlerin kullanıldığı bazı çalışmalar sonuçlarıyla beraber özet halinde verilmiştir. Bulgular ve yorumlar kısmında Türkiye’de 1990-2020 yıllarında kültürel miras alanında yazılmış olan tezlerin bibliyometrik analizleri bazı parametreler (tezin hazırlandığı üniversite, enstitü, tezin türü, yayınlandığı yıl, kullanılan yöntem, danışmanın unvanı, yazarın ve danışmanın cinsiyeti, sayfa sayısı) doğrultusunda incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, bibliyometrik analiz sonucu elde edilen bulgular değerlendirilmiş olup, gelecekte bu alanda yapılmak istenecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Bibliyometrik çalışmalar, ilgili disiplinin gelişimini, sorunlarını ortaya koymak veya o disiplinin mevcut durumunu tespit ederek öneriler sunmaya olanak sağlayan bir analiz yöntemidir (Ball ve Tunger, 2006; Hall, 2011; Yüksek vd., 2020). Bu yöntemle hazırlanan ilk çalışma 1917 yılında Cole ve Eales tarafından ortaya konulmuştur. Bahsedilen bu çalışma, 1550-1860 yıllarında anatomi alanında yayınlanmış olan çalışmaların istatistiksel analiz sonuçlarını içermektedir (Cole ve Eales, 1917). Daha sonra ise E. Wyndham Hulme 1923 yılında tarih bilimi alanında benzer bir analiz gerçekleştirmiştir (Pritchard, 1969). 1927 yılında P.L.K. Gross ve E.M. Gross tarafından Journal of the American Chemical Society’de yayımlanan makalelerin kaynakçalarının değerlendirildiği bir atıf analizi çalışması ortaya konulmuştur (Gross ve Gross, 1927). Türkiye’de de bibliyometrik anlamda yapılan ilk çalışmanın Özinönü tarafından 1970 yılında yayınlanan „Growth in Turkish Positive Basic Sciences“ adlı çalışma olduğu kabul edilmektedir (Durmuş ve Kaya, 2018). Bu çalışmada fizik, kimya, biyoloji, matematik, astronomi ve yer bilimleri alanlarının verimliliği ölçülmüştür (Hotamışlı ve Erem,

2014; Polat vd., 2019). Türkiye’de birçok farklı disiplinde yazılan tezlerin bibliyometrik analizi yapılmış olup aşağıda bunlardan bazıları özet halinde konu, yıl ve kullanılan yöntem bakımından ele alınmıştır.

Armutlu ve Sağlam Arı (2010) Türkiye’de yönetim modalarına olan ilgiyi ortaya koymak amacıyla hazırlanmış oldukları çalışmada 1987-2008 yıllarında yazılan toplam 520 tezi incelemişlerdir. Toplam kalite yönetimi, kalite çemberleri, değişim mühendisliği, kıyaslama, personel güçlendirme ve altı sigma gibi yönetim konuları baz alınarak yüksek lisans ve doktora tezlerin dağılımı bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, en çok tezin toplam kalite yönetimi konusunda yazıldığı ve en az tezin ise altı sigma yönetimi konusunda yazıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca, 2002 yılından sonra yönetim modalarına ilişkin yazılan tezlerde artış olduğu da saptanmıştır.

Özel ve Kozak (2012) ise çalışmalarında, turizm pazarlaması alanında yazılmış olan makalelerin özelliklerini ve makalelerdeki atıf sayılarını incelemişlerdir. Sonuç olarak en sık kullanılan atıf yasasının Bradford Yasası olduğu ve en çok makalenin yayınlandığı derginin Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca en çok atıf yapılan derginin 367 atıfla Tourism Management olduğu da sonuçlar arasında yer almaktadır.

Toksöz ve Birdir (2016) kültürel mirasın genel yapısını gözler önüne sermek amacıyla hazırlanmış oldukları çalışmada, 2006-2015 yıllarında yazılan erişime açık 84 adet tezi incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, en çok tezin İstanbul Teknik Üniversitesi’nde hazırlandığı ve en çok tezin yazıldığı enstitünün ise fen bilimleri enstitüsü olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tezlerin hemen hemen hepsinin ikincil verilerden yararlanıp nitel yöntem kullanılarak yazıldığı da sonuçlar arasında yer almaktadır. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak kültürel mirasın; mimarlık, işletme, kamu yönetimi ve turizm gibi birçok farklı disiplinin ortak çalışma konusu olduğu ve bu disiplinlerin de kültürel miras alanının gelişimine katkıda bulunduğu saptanmıştır. Yine bir başka çalışma Tayfun vd. (2016) tarafından ortaya konulmuştur. Gazi Üniversitesi’nde 1985-2016 yıllarında turizm konulu tezlerin tasnifinin yapıldığı çalışmada, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden sayıca daha fazla olduğu ve en çok tezin eğitim bilimleri ile sosyal bilimler enstitüsünde yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

İnce, Gül ve Bozyiğit (2017) ise Türkiye geneli turizm pazarlaması alanında 1990-2017 yıllarında yazılan tezlerin bibliyometrik analizini yaptıkları makalede, tezlerin en çok turizm işletmeciliği anabilim dalında ve Gazi Üniversitesi ile Balıkesir Üniversitesi’nde hazırlandığı ve en fazla tezin ise 2015 yılında yayımlandığını bulgulamışlardır. Kılıç vd. (2017)’nin girişimcilik alanın da yapmış oldukları çalışmada, 143 yüksek lisans ve 44 doktora tezi olmak üzere toplam 187 adet tez incelenmiştir. Girişimcilik alanında en fazla tezin 2016 yılında yayınlandığı ve bu alanda yazılan tez sayısının her geçen gün arttığı belirtilmiştir. Ayrıca yayınlanmış olan tezlerin en çok sosyal bilimler enstitüsünde işletme ana bilim dalında yazıldığı sonucuna varılmıştır.

Tayfun vd. (2018)’nin turizm anabilim dalında 1990-2018 yıllarında erişime açık olan yiyecek ve içecek ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz sonuçlarına göre; tezlerin en çok doktora üretim üyesi tarafından yönetildiği ve en çok erkek öğrenciler tarafından yazılıp erkek danışmanlar tarafından yönetildiğini, en fazla tezin turizm anabilim dalından turizm işletmeciliği ile turizm işletmeciliği ve otelcilik anabilim dallarında yazıldığı açıklanmıştır. Bir başka çalışmada ise, Alımanoğlu ve Ayazlar (2017) 2003-2016 yıllarında kırsal turizm alanında yapılan araştırmaların çoğunun İç Anadolu Bölgesi’nde bulunan yerleşim yerlerinde yapıldığı ve yapılan bütün çalışmalarda örneklem olarak da yerli halkın seçildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kervankıran ve Şardağ (2018) Türkiye’de turizm coğrafyasının niteliğini taşımak ve akademik olarak turizm coğrafyasının genel görünümünü görmek amacıyla 1975 ile 2015 yıllarında hazırlanan 103 lisansüstü tezi incelemişlerdir. Bu amaçla yapılan çalışmada, coğrafyacıların turizm konusunda yapacağı çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer bir çalışma Polat vd. (2019) tarafından ortaya konulmuştur. Çalışmada, 2000 ile 2017 yıllarında Harita Dergisi’nde yayınlanan 188 makalenin Bibliyometrik analizi yapılmıştır. Makaleler; yazar ve makale sayısı, makalenin konusu, yerli ve yabancı kaynakların kullanımı, yazarların çalıştıkları kurum ve makaleye yapılan atıf sayısı şeklinde incelenmiştir. Analiz sonucunda, makalelerin atıfları incelendiğinde yabancı kaynaklı dergi ve eserlerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Polat Üzümcü (2019) çalışmasında, turizm eğitimi alanında 1987-2019 yıllarında hazırlanmış olan lisansüstü tezleri incelemiştir. İnceleme sonucunda 2000 yılından sonra bu alanda yazılan tez

sayısında artış olduğu ve en çok tezin 2015 ile 2019 yıllarında yazıldığı saptanmıştır. Kültürel miras alanında yapılmış bir başka çalışmada ise Demiral ve Saatçi (2019), kültürel miras alanında 1999 ve 2018 yılları arasında hazırlanan 141 adet tezin bibliyometrik analizini yapmışlardır. Kültürel miras alanında yazılan tezler; mimarlık, arkeoloji, mühendislik, turizm, işletme ve sanat tarihi gibi 55 farklı anabilim dalında çalışılmış ve tezlerin %51,08'i sosyal bilimler enstitüsünde, %38, 30 da fen bilimleri enstitüsünde yazıldığı belirtilmiştir. Yapılan tüm bu çalışmalar, bibliyometrik analizin herhangi bir konuya ilişkin mevcut durumu anlama ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunabilme noktasında önemini ortaya koymaktadır (Van Raan, 2003).

2. YÖNTEM

Lisansüstü tezler, belirli dönemlerde geniş kapsamlı olarak ele alınan araştırmalara katkı sağlayan önemli bilgi kaynakları arasındadır. Sürekli gelişim içerisinde olan bu kaynakların bibliyometrik analizlerle tetkik edilmesi oldukça faydalıdır (Çıkrık, Yılmaz ve Toprak, 2019: 18). Bibliyometri; belirli bir dönemde belirli bir alanda belirli bir bölgede kurumlar ya da kişiler tarafından ortaya konmuş yayınları ve bu yayınlar arasındaki bağlantıların sayısal olarak analizidir (Broadus, 1987: 374; Tübitak Cabim, 2020). Bu yayınları yazar, konu, yöntem, yayın yılı, yayınlanan kurum vb. kriterlere göre inceleyen ve birçok farklı ülkedeki yazın alanında periyodik olarak gerçekleştirilen önemi gün geçtikçe artan bir araçtır (Al, Sezen, Soydal, 2012; Evren ve Kozak, 2013: 61-67). Belirli bir araştırma alanı ya da disiplin içerisinde yapılan çalışmaların gelişiminin ve artış hızının incelemesi, ülkelerin ve kurumların bilimsel açıdan yayın performanslarının mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanır. Diğer bir deyişle bibliyometrik analizlerde asıl amaç çalışmaların önce nicelik sonra da nitelik bakımından durum tespitinin yapılmasıdır (Berger ve Baker, 2014; Ellegaard ve Wallin, 2015).

Buradan hareketle çalışmanın amacı, 1990-2020 Şubat dönemi esas alınarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanında (<https://tez.yok.gov.tr>) kayıtlı olan Türkiye'deki "Kültürel Miras" konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin ortaya koymaktır. Tezler "kültürel miras" anahtar kelimesiyle tümü (tez adı, özet, konu, dizin) şeklinde seçilerek taramalar yapılmıştır. Tarama sonucunda 194 doktora tezi, 1212 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 1406 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler kapsamındaki 1406 adet lisansüstü tezin bibliyometrik özelliklerinin incelenmesi için künyelerinde yer alan; tür, yayımlandığı yıl, üniversite, enstitü, ana bilim dalı, sayfa sayısı, erişim durumu, kullanılan yöntem, kullanılan veri toplama tekniği, yazarın cinsiyeti, danışmanın cinsiyeti, danışman unvanı gibi çeşitli bibliyometrik özelliklerde parametreler belirlenmiştir. Belirlenen parametrelere ilişkin verilerin tamamı SPSS 21 istatistik programına aktarılarak frekans ve yüzde değerlerinin hesaplamaları yapılmıştır.

Kültürel miras konulu tezlerin hem gelişim seyrinin ne şekilde gerçekleştiğinin hem de geleceğe ilişkin çıkarımda bulunmak açısından genel bilgi edinilmesine yönelik yapılan bu çalışmanın araştırma evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kayıtlı olan tüm lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da sınırlılıklar vardır. Bu çalışmanın sınırlılığı ise, toplam 1406 tezin tamamının tam metnine ulaşamamasıdır. Bunlardan 162 lisansüstü tezin yayın kısıtı olduğundan yalnızca mevcut künyeleri ile incelemeye tabii tutulmuştur. Yapılan analizlerde ortaya çıkan sonuçlar bağlamında, konuya ilişkin bilgilerin tek bir kaynak altında toplanması özellikle benzer çalışmalar yapan araştırmacılar başta olmak üzere farklı birçok kesim için bilgiye ulaşmada kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

3. BULGULAR

Bu kısımda YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kültürel miras anahtar kelimesi ile aranıp bulunan toplam 1406 yüksek lisans ve doktora tezine ilişkin gerçekleştirilen bibliyometrik analiz bulgularına yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle kültürel miras konusunda yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 1'de verilmektedir. Söz konusu veri tabanında 1990 öncesi kültürel miras konusu ile ilgili yalnızca 1988 yılına ait bir adet çalışmaya rastlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu tezlerin 1990-1999 yıllarına ait dönemde başladığı anlaşılmaktadır. Yapılan tezlerin 2010 yılına kadar yavaş bir gelişim sergilediği görülmektedir. 2010 yılından günümüze kadar gelen dönemde ise kültürel miras olgusunun çok farklı disiplinler ve bakış açılarıyla oldukça yoğun bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Öyle ki, söz konusu dönem (2010 ve sonrası) toplam yayınların %77,4'ünü kapsamaktadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı (n=1406)

Yıl Aralığı	Frekans (N)	Yüzde (%)
1990-1999	50	3,6
2000-2009	267	19
2010 ve sonrası	1089	77,4

Tablo 2’de lisansüstü tezlerin en çok hazırlandığı ilk on üniversite listesi ve dağılımları verilmektedir. Buna göre tabloda bulunan ilk on üniversite kültürel miras alanında yazılan tezlerin toplamının yaklaşık %45’ini (605 adet tez) oluşturmaktadır. Diğer üniversiteler ise yirmi ve daha düşük frekanslara sahip olup toplam lisansüstü tezlerin yaklaşık %55’ini (801 adet tez) oluşturmaktadır. İlk üç üniversiteye bakıldığında; İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) bünyesinde 125, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesinde 72, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) bünyesinde ise 69 adet lisansüstü tez hazırlandığı görülmektedir.

Tablo 2: Tezlerin Yayımlandıkları Üniversiteye Göre Dağılımları (İlk On Üniversite)

Üniversiteler	Frekans (N)	Yüzde (%)
İTÜ	125	12
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv.	72	5,1
ODTÜ	69	4,9
Yıldız Teknik Üniversitesi	59	4,1
Selçuk Üniversitesi	56	4
Ankara Üniversitesi	55	3,9
Dokuz Eylül Üniversitesi	53	3,7
Gazi Üniversitesi	45	3,2
Hacettepe Üniversitesi	42	2,9
Süleyman Demirel	29	2
Diğer	801	(Ort.) % 55

Tablo 3’te bağlı olduğu enstitüye göre tezlerin dağılımı yer almaktadır. Hazırlanan tezlerin 684’ü Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, 621’i Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde, 67’si Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. 2010 yılı sonrasında kurulan lisansüstü eğitim enstitüleri bünyesinde ise toplam 27 lisansüstü tez hazırlanmış olup, söz konusu tezler sosyal bilimler (12) ve fen bilimleri (15) olmak üzere ayrılmaktadır. Bu tezler için ayrı bir enstitü başlığı açılmadan sosyal ve fen bilimleri enstitüleri başlıkları içine dâhil edilmiştir. Sonuç olarak, lisansüstü tezlerin hazırlanmış olduğu enstitülere göre dağılımına bakıldığında, %48.6 ile Sosyal Bilimler Enstitülerinin başı çektiği hemen ardından ise %44.1 ile fen bilimleri enstitülerinin geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Tezlerin Yayımlandığı Enstitüye Göre Dağılımları (N=1406)

Enstitüler	Frekans	Yüzde (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	684	48,6
Fen Bilimleri Enstitüsü	621	44,2
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	67	4,8
Güzel Sanatlar Enstitüsü	20	1,4
Diğer Enstitüler*	14	1

*Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (n=7); Strateji Araştırmaları Enstitüsü (n=3); Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (n=3) Biyoteknoloji Enstitüsü (n=1)

Tablo 4’te lisansüstü tezlerin hazırlandığı ilk on anabilim/anasanat dalına göre dağılımı yer almaktadır. Bu dağılım incelendiğinde 302 tezin Mimarlık Anabilim Dalında, 114 tezin Mühendislik Anabilim Dallarında, 70 tezin Turizm Anabilim Dalında ve 69 tezin ise Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında hazırlandığı görülmektedir. Buna göre, kültürel miras alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin çoğunluğunun üniversitelerin Mimarlık Anabilim Dalında (%21,4) bünyesinde hazırlandığı görülmektedir. Bununla birlikte gerçekleştirilen bibliyometrik analizde, özellikle 2010 yılı öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında, 2010 yılı sonrasında Mimarlık (230), Mühendislik (87), Turizm (61) ve Türk Dili ve Edebiyatı (58) Anabilim Dallarında yazılan tezlerin çok ciddi bir artış gösterdiği de anlaşılmaktadır. Ayrıca Sosyoloji (16), Geleneksel Türk El Sanatları (15), Müzik (12), Müzecilik (8) gibi doğrudan kültürel miras alanına giren Anabilim dallarında ise yazılan tezlerin diğer anabilim dallarına kıyasla daha az sayıda kaldığı anlaşılmıştır.

Tablo 4: Tezlerin Yayımlandığı ABD/Anasanat Dallarına Göre Dağılımı (İlk On)

Anabilim Dalları	Frekans	Yüzde (%)
Mimarlık	302	21,4
Mühendislik Anabilim Dalları	114	8,1
Turizm* (*Gastronomi ve Mutfak Sanatları ABD ve Turizm Rehberliği ABD Dâhil)	74	5
Türk Dili ve Edebiyatı	69	4,9
Şehircilik ve Bölge Planlama	42	2,9
Arkeoloji	37	2,6
Peyzaj Mimarlığı	37	2,6
Tarih	37	2,6
Kültürel Miras ile İlgili Anabilim Dalları** (**Kültürel Miras Yönetimi, Kültür Yönetimi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım, Anadolu Medeniyetleri ve Kültürel Miras Yönetimi, Kültürel Çalışmalar vb.)	33	2,3
Sanat Tarihi	32	2,2
Diğer (Toplam)	629	(Ort.) % 45

Tablo 5'e göre hazırlanan lisansüstü tezlerden 1212'si yüksek lisans 194'ü ise doktora tezdır. Yayımlanan tezlerin çok büyük bir kısmının yüksek lisans tezi (%86,2) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 2000 yılı öncesinde kültürel miras alanında doktora düzeyinde herhangi bir tezin olmaması da dikkat çeken noktalardan birisidir. Türkiye'de doktora düzeyinde 2000 yılı sonrasında kültürel miras alanında tezlerin ortaya konulmaya başlandığı ve halen sayıca çok az olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5: Lisansüstü Tezlerin Türü

Tezin Türü	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	1212	86,2
Doktora	194	13,8

Lisansüstü tezlere danışmanlık yapan öğretim üyelerinin unvanları tablo 6'da verilmektedir. Buna göre, danışman unvanlarının dağılımlarına bakıldığında % 41'inin profesör doktor, % 30'unun doçent doktor, % 28'inin doktor öğretim üyesi olduğu görülmektedir. Ayrıca 12 öğretim görevlisi doktorun da kültürel miras alanında yazılmış tezlere danışmanlık yaptığı anlaşılmaktadır. 9 adet tezde ise erişim izni de olmadığı için danışmanların unvanlarına ulaşılamamıştır.

Tablo 6: Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı (N=1397)

Tez Danışman Unvanları	Frekans	Yüzde (%)
Prof. Dr.	576	40,9
Doç. Dr.	417	29,6
Dr. Öğretim Üyesi	392	28
Öğretim Görevlisi	12	0,8
Belirsiz	9	0,6

Tezlerin yazarlarının ve danışmanlarının cinsiyet dağılımına bakıldığında ise, 874 tezin yazarının kadın, 529'unun ise erkek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca erişim izni olmayan tezlerle ilgili olarak üç yazarın cinsiyeti konusunda belirsizlik vardır. Bununla birlikte, danışmanların cinsiyet dağılımında erkek öğretim üyelerinin sayısının kadınlara oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Öyle ki erkek danışmanların sayısı 743 iken, kadın danışmanların sayısının 663 olduğu saptanmıştır.

Tablo 7'de tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımları verilmektedir. Tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımına bakıldığında, 148 tezin 100 sayfanın altında olduğu, 342 tezin 200-299 sayfa aralığında olduğu, 300-399 sayfa aralığında ise 117 tezin var olduğu anlaşılmaktadır. En yüksek oran ise % 50 ile 100-199 sayfa aralığında olduğu, en düşük oranın ise 400 ve üzeri sayfa sayısında yer aldığı, başka bir deyişle, kültürel miras alanında yazılan lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun 200 sayfanın altında (% 60,7) olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı (N=1406)

Sayfa Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
1-99	148	10,5

100-199	706	50,2
200-299	342	24,3
300-399	117	8,3
400 ve üzeri	93	6,6

Tablo 8’de lisansüstü tezlerde tercih edilen yöntem verilmektedir. Buna göre, tezlerde çoğunlukla nitel yöntemler tercih edilmiş olup (% 81,5), nicel (% 9,8) ve karma yöntemler (% 8,7) nitel yönetime kıyasla daha az tercih edilmiştir.

Tablo 8: Tezlerde Tercih Edilen Yöntem

Yöntem	Frekans	Yüzde (%)
Nitel	1146	81,5
Nicel	138	9,8
Karma	122	8,7

Tercih edilen yöntemlerle ilgili olarak veri toplama tekniğine bakıldığında ise, çoğunlukla ikincil verilerden yararlanıldığı (821 adet tezde), sonrasında sırasıyla birden çok teknik (389 adet tezde), anket (79 adet tezde) ve görüşme (69 adet tezde) tekniklerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Birden çok teknik kullanılan tezlerin sayısının ise 2010 yılından sonra arttığı anlaşılmakta olup (339 adet tez), kültürel miras olgusunun farklı disiplinlerde farklı boyutlarıyla ele alınış biçimlerinin tek bir yöntem ile anlaşılmasının bu sayının artışında etkili olduğu düşünülmektedir.

Lisansüstü tezlerin erişim durumları incelendiğinde ise, 1244 teze ulaşılabildiği, 162 teze ise ulaşılmadığı görülmektedir. Özellikle 2000 yılı öncesi yazılan tezlerin 36 tanesinin erişim izni bulunmadığı görülmüş olup, oransal olarak diğer yıllarla kıyaslandığında en yüksek oranın %72 ile 1990-1999 arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu oranın 2000’li yıllardan sonra azaltılabilmesi ise, YÖK Tez Merkezi’nde verilerin depolanmasındaki sistematığın bilgi teknolojilerinin gelişimine paralel olarak farklılaşması (dijital veri depolanması vb.) ile açıklanabilecektir.

4. SONUÇ

Kültürel miras alanında gerçekleştirilen tezlerin özellikle 2010 yılı sonrasında artış gösterdiği ve toplam tezlerin %77’sini oluşturduğu anlaşılmıştır. Kültürel miras alanının pek çok disiplin ile ilişkili olduğu da yine tezlerin yazıldığı enstitüler ve anabilim dallarından anlaşılabilir. Öyle ki, sosyal ve fen bilimleri enstitülerinde yazılan tezler hemen hemen birbirine yakın seviyededir. Bununla birlikte, en çok tez yazılan anabilim dallarında ise mimarlık (302 tez), mühendislik (114 tez) ve turizm (74 tez) ilk üçte yer almaktadır. Bu da konu çeşitliliğini ortaya koyması bakımından ayrıca önemlidir. Tezlerin büyük çoğunluğunu yüksek lisans tezleri oluştururken (%86), tezlerde tercih edilen yöntem ağırlıklı olarak nitel yöntemler (%81) olmuştur. Tezlerin çoğunluğunda ise profesör ya da doçent olan öğretim üyelerinin (toplam %70) danışmanlık yürüttüğü görülmektedir.

Kültürel mirasın konu itibarıyla daha çok sosyal bilimler ile temas halinde olması gerektiği düşünülebilir. Ancak özellikle yazılan tezlere bakıldığında bu durumun düşünülenin aksine fen bilimleri alanında da sıkça çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine de sosyal bilimlerde kültürel miras konusundaki tezlerin bir adım önde olduğu bu sonucun Toksöz ve Birdir (2016)’ın çalışmaları ile örtüşmediği sonucuna varılmıştır. Nitekim söz konusu çalışmada fen bilimleri alanında yapılan kültürel miras konulu tezlerin 2006-2015 yılları arasında daha fazla olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada olduğu gibi yıl aralığı genişletildiğinde 1990-2020 arasında sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların az da olsa sayıca fazlalığı dikkat çekmektedir. Öyle ki Demiral ve Saatçi (2019) tarafından 141 adet teze ilişkin yapılan bibliyometrik analizde de sosyal bilimler alanında kültürel miras konulu çalışmaların ağırlıklı olduğu ifade edilmektedir. Ancak burada da sosyal bilimler alanının (% 51) fen bilimlerine göre (% 38) bir hayli fazla oluşunun temel nedeninin hem yıl aralığı hem de incelenen tezlerin sayıca azlığı (141 tez) olabilir.

Türkiye’de 2019 yılı sonu itibarıyla YÖK Tez Merkezi’nde bulunan tezlerin sayısı 600 bine yaklaşmıştır (YÖK, 2020). Kültürel miras alanında yapılan tezlerin (1406 tez) tüm alanlarda yapılmış olan lisansüstü tezlere oranına bakıldığında % 0,2 düzeyinde olduğu görülmektedir. UNESCO’nun geçici ve kalıcı miras listesine bakıldığında Türkiye’den toplam 101 miras alanının olduğu, bunların 83’ünün geçici listede, 18’inin ise kalıcı listede yer aldığı görülmektedir (UNESCO, 2020). Yalnızca söz konusu listede yer bulan miras alanları göz önünde bulundurulduğunda dahi, kültürel miras

konusunda lisansüstü tez sayılarının artması gerekliliği açıktır. Bununla birlikte, somut olmayan kültürel miras unsurları da düşünüldüğünde (dil, müzik, sanat vb.), Türkiye’de halen araştırılması gereken çok sayıda kültürel miras unsurunun olduğu ve bu çalışma alanında halen keşfedilmesi gereken konuların olduğu söylenebilir.

Türkiye’de kültürel miras konusunun pek çok disiplin tarafından farklı bakış açıları ve yöntemler ile ele alındığı incelenen tezlerde görülebilmektedir. Bu noktada, kültürel miras alanı ile ilgili disiplinlerarası anabilim dallarının sayısının artması ve lisansüstü programların açılması ortaya konulacak lisansüstü tezleri de farklılaştırabilecektir. Örneğin, Batman Üniversitesi 2018 yılında YÖK’ün onayıyla „Turizm İşletmeciliği ve Sanat Tarihi“ disiplinlerarası anabilim dalını kurmuş ve kültürel miras yönetimi ve turizm yüksek lisans programına ilk öğrencilerini almıştır (YÖK, 2020). Bu program, Türkiye’de bir ilk olması bakımından önemli bir adım olarak görülebilir. Bununla birlikte, gelecek dönemlerde yine mimarlık, arkeoloji, mühendislik, edebiyat, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin birlikteliği kültürel miras alanının özellikle nitelik açısından olumlu anlamda değişimine öncülük edebilecektir. Nitekim YÖK’ün her üniversitenin belli alanlarda ihtisaslaşmasını istediği ve bu anlamda farklı alanların belirlendiği bir süreçte, 129 devlet ve 77 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 206 üniversite içerisinde kültürel miras alanında da uzmanlaşmak isteyen üniversiteler olabilecektir. Bu da söz konusu alanın daha da zenginleşmesine aracılık etmiş olacaktır.

Son olarak gelecekte yapılacak çalışmalarda, kültürel miras alanında yazılmış olan ulusal ve uluslararası makaleler incelenerek, karşılaştırmalar yapılabilir. Böylelikle hem ulusal hem de uluslararası çalışmalar bütünsel bir şekilde ele alınarak, kültürel miras konusunun ulusal ve uluslararası açıdan gelişimi daha ayrıntılı olarak ortaya konulmuş olacaktır (Harzing ve Alakangas, 2016). Burada önemli olan ise kültürel miras konusunun alan bazında incelenerek çerçevesinin daraltılmasıdır. Örneğin mimarlık, mühendislik, turizm gibi farklı disiplinlere ait dergiler baz alınarak karşılaştırmalar yapmak, çalışmaların verimliliği açısından daha sağlıklı olacaktır (Harzing, 2010). Bununla birlikte, kültürel miras konusunda yapılan çalışmalara yönelik yapılan atıflar da analiz edilip, yine bibliyometrik bir profil ortaya konulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Al, U., Sezen, U. ve Soydal, İ. (2012). Hacettepe Üniversitesi bilimsel yayınlarının sosyal ağ analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 53-71.
- Alımanoğlu, Ç. ve Ayazlar, G. (2017). Türkiye’de kırsal turizm konulu lisansüstü tez çalışmaları üzerine bibliyometrik bir inceleme (2003-2016). *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1(1) 6-12.
- Armutlu, C. ve Sağlam Arı, G. (2010). Yönetim modalarının yüksek lisans ve doktora tezlerine yansımaları: Bibliyometrik bir analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 37, 1-23.
- Ball, R. ve Tunger, D. (2006). Bibliometric analysis-A new business area for information professionals in libraries? *Scientometrics*, 66(3), 561-577.
- Barré, C. (2019). Kültürel miraslar: Resmiden gayriresmiye (Çev.: Ersan Uz, Sevgi Yılmaz). Özdemir, N. ve Öger, A. (Eds.), *Kültürel Miras Yönetimi* içinde (ss. 75-99). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Berger, J. M. ve Baker, C. M. (2014). Bibliometrics: An Overview. *RGUHS Journal of Pharmaceutical Sciences*, 14(4), 81-92.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of “bibliometrics”. *Scientometrics*, 12 (5-6), 373-379.
- Cole, F. J., ve Eales, N. B. (1917). The history of comparative anatomy: Part I.—A statistical analysis of the literature. *Science Progress* (1916-1919), 11(44), 578-596.
- Çıkrık, R., Yılmaz, İ., ve Toprak, L. S. Turizmin Etkileri Konusunda Yerel Halkın Bakış Açısını Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 1(1), 18.

- Demiral, Ö.N. ve Saatçi, G. (2019). Kültürel miras konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *III. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 7-19), 5-8 Ekim, Muğla.
- Durmuş, M. E. ve Kaya, S. (2018). Türkiye’de vakıflar üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi (1984-2016). *Vakıflar Dergisi*, (49), 131-146.
- Ellegaard, O. ve Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- Evren, S. ve Kozak, N. (2013). Bibliometric analysis of tourism and hospitality related articles published in Turkey. *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 25 (1), 61-80.
- Gross, P. L. ve Gross, E. M. (1927). College libraries and chemical education. *Science*, 66(1713), 385-389.
- Gürdoğan, A. (2019). Kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin turizm eğitimi veren kurumlardaki durumu. *III. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 345-352), 5-8 Ekim, Muğla.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16-27.
- Harzing, A. W. (2010). Citation analysis across disciplines: The impact of different data sources and citation metrics. *Research in International Management*. <https://harzing.com/publications/white-papers/citation-analysis-across-disciplines> [Erişim Tarihi: 30.04.2020].
- Harzing, A. W. ve Alakangas, S. (2016). Google Scholar, Scopus and the Web of Science: a longitudinal and cross-disciplinary comparison. *Scientometrics*, 106(2), 787-804.
- Hotamışlı, M., ve Erem, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi’nde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 1-20.
- İnce, M., Gül, H. ve Bozyiğit, S. (2017). Türkiye’de turizm pazarlaması konusunda yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi: 1990-2016. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 114-130.
- Kervankıran, İ. ve Şardağ, A. (2018). Türkiye’de turizm coğrafyası araştırmaları: Lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 151-170.
- Kılıç, A., Oflaz, M., Acun, A., ve Avcıkurt, C. (2017). Girişimcilik konulu lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik bir analiz. *8. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 682-696), 14-16 Temmuz, Balıkesir.
- Kozak, N. (2000). Türkiye’de akademik turizm literatürünün gelişim süreci üzerine bir inceleme. *Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 15-55.
- Özel, H.Ç. ve Kozak, N. (2012). Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atıf analizi çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.
- Polat Üzümcü, T. (2019). Turizm eğitimi alanına yönelik bibliyometrik bir çalışma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1433-1449.
- Polat, Z.A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). Harita Dergisi’nin bibliyometrik analizi. *Harita Dergisi*, 161, 46-56.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Tayfun, A., Küçükergin, F. N., Aysen, E. ve Eren, A. (2016). Turizm alanında yazılan lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik bir analiz. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 50-69.

- Tayfun, A., Ülker, M., Gökçe, Y., Tengilimoğlu, E., Sürücü, Ç. ve Durmaz, M. (2018). Turizm alanında yiyecek ve içecek ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 523-547.
- Toksöz, D. ve Birdir, K. (2016). Turizm Alanyazında Kültürel Mirasla İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Profili (2006-2015). *I. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss.75-88), 22-23 Nisan, Gazimağusa, KKTC.
- TÜBİTAK (Türkiye) CABİM (Cahit Arf Bilgi Merkezi). (2020). *Bibliyometri Nedir?* <http://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/> [Erişim Tarihi:01.05.2020]
- Yüksek, G., Coşkuner, M., Çetin, A. ve Savaş, N. (2020). A bibliometric analysis of the last 25 years of virtual reality studies in tourism. *Journal of Tourism Leisure and Hospitality*, 2 (1), 14-21.
- Van Raan, A. F. (2003). The use of bibliometric analysis in research performance assessment and monitoring of interdisciplinary scientific developments. *Technology Assessment-Theory and Practice*, 12(1), 20-29.

Public health expenditure and economic growth nexus in Bangladesh, India and Nepal: an econometric analysis

Ali Ahsan Md. MOJAHID
International Islamic University
Chittagong, Bangladesh
mujahidiiuc@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0529-4170

Tamanna BEGOM
Shahjalal University of Science &
Technology, Bangladesh
tamanna.syl08@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7672-6807

Zobayer AHMED
International Islamic University
Chittagong, Bangladesh
ecozobayer@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3168-6055

DOI: 10.37154/ijopec.2020.16

Article Info

Received: 05.06.2020

Accepted: 13.06.2020

Keywords: Bangladesh, GDP growth, Health expenditure, India, Nepal.

Abstract

Public spending in health care ensures productive human capital, less monetary burdens, and supply reliable personnel that successively generates a booming economy. Currently, it is time to diagnose this, notably for developing countries. This paper is conducted on three South Asian developing countries- Bangladesh, India, and Nepal to analyze the future as well as short term relationships between health expenses and economic growth utilizing statistic knowledge (time series data) for the time period of 1995-2014. The connection and relation of the factors scrutinized by the cointegration analysis and causality test take a look through this study. In this study, Granger causality and cointegration analysis have been used for checking long-run relationship and VECM model is for short-run relationship. In short-run, the study obtains a unidirectional relationship running from the growth of gross domestic product to health expenses for Bangladesh and Nepal. However, bidirectional causality for India. However, in the long-run, the paper demonstrates the unidirectional relation running from health expenditure to the growth of gross domestic product for these three countries. In different words, the outcomes indicate that payment in health care is an imperative feature through emerging countries within the growth of the gross domestic product in the long run.

1. INTRODUCTION

Theoretical literature acclaims that health and financial gain may well be connected in two ways. The result of the economic process of health is well recognized (Mehrara & Musai, 2011). Payment on health necessarily relies upon income or resources accessible to each private and public segments. Higher-income directs that there is extra money to spend on health. Again, economic growth is decided by several factors. These incorporate inner improvement regulation, political stability, living accommodations capital arrangement, the encroachment of human investment, banking and monetary foundation, export tips, FDI, and foreign resource. It is a proven fact that developing a country's growth is directed by capital accumulation, wherever health reputation and education replicate human capital (Bedir, 2016).

Enormous researches within healthcare economics confirm that changes in the value of per capita health care may well be primarily expounded by differences in the per-head gross domestic product (Gerdtham and Jonsson, 2000). This postulation is additionally keenly related to the endogenous growth theory developed through (Romer, 1990) that work out the importance of investment used for economic growth and human capital accrual (Atilgan, Kilic, & Ertugrul, 2017). Instead, the contrary, causing health outflow to financial gain has a theoretical foundation additionally.

Health could be capital, and therefore investment in health could be an essential supply for the economic growth. The report of the WHO's Commission on political economy and Health (2001), states that "extending the coverage of crucial health services....to the world's poor might save countless lives annually, scale back poorness, spur economic development and promote world security." (World Health Organization, 2001).

From 1790 to 1980, nearly one-third of the gross domestic product of England is that the outcomes of upgrades in well-being, notably sweetening in vitamins, medical aid services, and public health (Fogel, 1994). It is miles best that efforts are taken by researchers to gauge the link between economic growth and health standing (Akram, Ihtsham ul Haq, & Khan, 2008). Although studies regarding the association between health and economic process are thriving recently, also, they are quite rare above all for developing countries. Baltagi and Moscone (2010) reassessed the long economic relationship between health care expenditure and economic growth, employing a panel of twenty OECD countries throughout 1971-2004. As well, they thought of non-stationary and cointegration properties between the expansion of health care payment and earnings. The outcomes showed that health care could be an inevitability, with physical capital abundant slighter than that evaluated in preceding studies.

Thus, in earlier, some studies performed specializing in panel knowledge and adjusting another variable to look at the connection between health expenditure and economic growth. This paper whole concentrates on statistic knowledge (time series data) and solely two variables, i.e., healthcare spending and economic growth. In an exceedingly developing country, each penny of the budget ought to have some contribution to economic development. So, it is rational to look at the character of the contributions of health disbursement in economic growth for developing countries like Bangladesh, India, and Nepal.

Therefore, this study aims to look at the long and short-run results of health outflow on the growth of gross domestic product for three South Asian developing countries, specifically Bangladesh, India, and Nepal, for the amount 1995 - 2014. The principle reason for considering these three South Asian countries is that there is a likeliness among these countries within the arena of economic development. The different focus of this study would be facilitating policy manufacturers and forthcoming researchers regarding wherever to give stress in the future.

2. LITERATURE REVIEW

The theoretical discussion is popping out from a few decades between health payment and economic development. Modish researchers studied this issue in different countries by using different econometrics approaches, ways, and periods to check the relation between health expenses and economic growth.

A lot of labor for analyzing the relationship between health expenditure and growth of the gross domestic product was taken in the place. Some studies of the current literature have used panel and time series knowledge to analyze the connection between health expenditure and growth of gross domestic product for OECD countries. Different studies used time-series data to look at that association for developing countries. However, a majority of the researches targeted developed countries for assessing the link between health and gross domestic product for developed countries, and there are simply a couple of analyses that focused on developing and fewer developed countries (Elmi & Sadeghi, 2012).

Narayan et al. (2010) utilized the DOLS approach to analyze the relationship between health care payment and economic growth. They provided a positive impact of health on per capita financial gain for 5 Asian countries that was additionally statistically vital. The study unravels two notable findings. Firstly, they found cointegration among them. And to boot study, make sure that within the long run, investment, exports, EDRD (the interaction term between education and R&D), and R&D have indicated a positive direction to the economic growth. Health expenditure, education expenditure, and gross domestic product in Bangladesh are investigated via utilizing ECM and located that duplex relation from education expenditure to health expenditure and additionally education expenditure to gross domestic product and solely unidirectional relation from health expenditure to gross domestic product (Rahman, 2011).

Hartwig (2008) reconsidered the question of whether or not health capital construction fuels the GDP in wealthy countries using the panel Granger-causality framework. However, findings did not give support to the sight that health capital formation promotes the long-run economic growth within the OECD vicinity.

Atilgan et al. (2017) utilized the ARDL model to scrutinize the long-run and short-run static relationship between health care payment and economic growth. It is exposed that per-capita gross domestic product will increase by 0.434 % as a result of a 1 % increase in per-capita health expenditure. The Kalman filter model's outcomes bolster these results. In step with Bedir S. (2016), both ways causality is seen for the Czech Republic and the Russian Federation. The empirical fallouts have such as that financial gain is an essential think about clarifying the variance in health expenditures among countries. Consequently, it appears that upturns in financial gain fuel health expenses for a few of the evolving market economies.

Nevertheless, the acknowledgment of the presence of an association between health and economic growth is imperative, notably for developing countries. Therefore, this paper focuses on the existence of the causatives and long run likewise as short-run relationships for three South Asian nations like Bangladesh, India, and Nepal by utilizing the VECM model. In this regard, the contribution of this study close to the present literature is twofold. First, it focuses on precisely three developing countries. Second, it receipts the benefits of the usage of time series methods in phrases of analyzing each short-term and long-term effect.

3. HEALTH EXPENDITURE AND GROWTH: COUNTRY REVIEW

Economic growth or economic process refers to the rise within the capability of an economy to supply additional goods and services compare to last economic period. Economic growth is calculated in nominal or real terms. Conventionally, the mixture economic process is measured in terms of gross domestic product or gross national product.

The ultimate consumption of health care products and services that counts individual health care and communal services, however not as well as payment on investments is measured by health payment. Health care is invested with a mix of funding courses of action counting government finance and obligatory insurance, likewise as voluntary insurance and personal reserves like households' owed installments, NGOs, and personal enterprises.

3.1. Economic growth and health expenditure of Bangladesh

According to the market-grounded economy, Bangladesh is the forty-sixth leading economy within the world in nominal terms and thirty third leading by purchasing power parity. As aforementioned by the United Nations agency, the economic growth rate of Bangladesh is 7.1% that is that the second quickest rising major economy of 2016. It is the second-largest monetary sector within the landmass additionally. Since 2004, Bangladesh maintained an associate degree on the average 6.5% of gross domestic product growth. In step with United Nations agency knowledge, per-capita financial gain of Bangladesh was expected as US\$3,840 (PPP) and US\$1,466 (Nominal) in 2016. The economy faces challenges of structure blockages, scarce power and gas providers, official corruption, political volatility, natural catastrophes, and inadequacy of consummate employees.

It seems that resource allocation in the healthcare sector is a sort of short examination with different areas for Bangladesh. The per capita health expenditure is additionally quite short within the country, compared to different developing economies. The per capita health expenditure had enhanced to \$32 in 2017 from \$27 in 2012. However, the government's share has declined to twenty-three percent from twenty-seven percent. Peoples pay over sixty-three percent of their total health payment from their fund that is one in every of the highest within the region.

3.2. Economic growth and health expenditure of India

India is that the sixth-biggest economy within the world and consequently, the third-largest by purchasing power parity adjusted exchange rates (PPP). On per capita basis, it positions a hundred and fortieth within the world or 129th by the operation. India's per capita financial gain enhanced solely around a 1 % yearly rate within the three epochs when its independence. Within the late 2000s, India's growth grasped 7.5%, which can double the average income in an exceedingly decade. India's gross

domestic product growth throughout the amount of 2015 was at 7.5%, creating it the quickest growing economy. Throughout 2014–15, India's total domestic product growth recovered marginally to 7.3% from 6.9% within the previous fiscal year Indian government has predicted an increase of 8.1–8.5% all over 2015–16.

The target set by the National Health Policy 2017 is a skyrocketing health expenditure that becomes 2.5% of gross domestic product by 2025. United Nations agency knowledge shows that the Republic of India is merely before Pakistan and Bangladesh in health expenditure. As per the report, the Republic of India spends a meager 1.4% of its gross domestic product that could be a few steps before Pakistan and Bangladesh, the neighboring nations that pay 0.9% and 0.8% of their GDPs respectively on the health sector. The sooner health budget accepted throughout the previous NDA regime, within the year 2002, had set the goal of skyrocketing health expenditure by 2%. However, a study conducted by McKinsey and Company shows that in the period 2001 to 2010, India's investment in health somewhat declined as compared to the rise of gross domestic product. Throughout the higher than mentioned amount, India's gross domestic product grew by 14.2% and health expenditure by 12.4%. The distinction between the Compound Annual rate of growth of the economy and health spending was -1.7%.

3.3. Economic growth and health expenditure of Nepal

Nepal is one in every of the slightest developed countries within the world and perches heavily on foreign aid. The first phase of the economy is farming that utilizes over seventy percent of the population and accounts for thirty-three percent of the total gross domestic product. Nepal is the country blessed with the best mountains within the world. Economic institutions have been unrelentingly developing and can be a significant supply of financial gain for the country. The Asian nation is that the third quickest growing economy within the world in 2017 in step with a report of the World Economic Forum. Asian nation hierarchical third with the projection of the economic process of 7.5 percent. "Nepal's growth has rebounded powerfully following an honest monsoon, reconstruction efforts when the 2015 earthquake and normalization of trade with the Republic of India," the forum says, quoting the World Bank.

In 2002, government funding for health matters was around US\$2.30 per individual. Owed contributions to total health expenditures were nearly 70 percent. The government distributed regarding 5.8 percent of the overall allow health care in 2009. In 2012, the Nepalese government launched a trial program in 5 districts of the country on universal insurance. In step with WHO, the Asian nation spent a meager 2.34% of its gross domestic product throughout 2015-2016.

4. DATA AND METHODOLOGY

4.1. Data

To find the causality amongst economic growth and healthcare expenses for three South Asian countries is the focal intention of this study. For this, this study targets to test whether there is causality amongst economic growth and healthcare payments intended for three South Asian countries. The data are occupied from the World Bank's database that are yearly clarifications of per capita gross domestic product and per capita health expenses from 1995 to 2014. Where panel data strategies ignore the complexity of country precise properties of statistics and behave as if all nations are homogenous. Consequently, time series methods may be greater appropriate to study the connection between health expenditure and GDP growth over the current years (Tang & Ch'ng, 2011)

4.2. Model

The capital accumulation may be a fundamental element of development, especially for emerging nations; consequently, a generous portion of the event is decided through health standing that replicates society's human capital accretion. Based on existing literature related to the causality between economic growth and health expenditures, the model is depicted as follow:

$$\text{Economic growth} = f(\text{Health Expenditure})$$

Here, per capita gross domestic product (log GDP) has been used as a pointer of economic growth and per capita health spending (logHEX) as a pointer of health expenditure. For both variables, we take natural logarithms.

4.3. Econometrical process

Econometric analysis is provided through this study to examine the association between health expenditure and GDP growth for the three South Asian countries. The appropriate approaches have been used to scrutinize the dynamic association of the factors in this study. At first, we employ the unit root of our variables via a well-known ADF test (Augmented Dickey-Fuller). Then, we have used the Johansen Co-integration test to investigate the long-run cointegration between these two variables. Finally, we have used the VECM model to defend the direction of causality.

5. RESULTS AND FINDINGS

5.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Unit-Root Test

To confirm the robust result of the time series data, at first, we have tested Unit Root for each three-country to see whether data are stationary or non-stationary. We have used the Augmented Dickey-Fuller (ADF) method. Here,

The null hypothesis is H_0 =variable has a unit root, and

An alternative hypothesis is H_A = variable has no unit root.

Country	Bangladesh				India				Nepal			
	At level		At 1 st difference		At level		At 1 st difference		At level		At 1 st difference	
Variables	-statistics	-value	-statistics	-value	-statistics	-value	-statistics	-value	-statistics	-value	-statistics	-value
log GDP	.542	.99	3.25	.03	.2396	.9678	3.500	.0205	.479	.9985	3.525	.0195
logHEX	.297	.99	3.25	.03	.521	.9828	4.021	.0072	0.813	.7921	4.537	.0025

Table 1: ADF unit root test for each country

Here, in table-1, ADF unit root test results indicate that GDP and Health Expenditure data of Bangladesh, India, and Nepal are non-stationary at level. Still, they are all stationary at first difference I(1), which is statistically significant at 5% level of significance.

5.2. Result of Cointegration test

Here, the Johansen Cointegration test applied to check the existence of long-run relationships between these two variables.

The Hypothesis Johansen Cointegration

H_0 : No Cointegration

H_A : At least most cointegration Exist

Country	Bangladesh					India					Nepal				
	Hypothesized	Trace Statistics	Critical Value	Probability	Pr	Hypothesized	Trace Statistics	Critical Value	Probability	Pr	Hypothesized	Trace Statistics	Critical Value	Probability	Pr
None*	6.453	1	494	15.	0.	5.265	1	5.494	1	0.	7.697	1	5.494	1	0.0
At most 1*	.413	7	41	3.8	0.	1450	0.	.841	3	0.	234	1.	.841	3	0.2
None	.039	9	264	14.	0.	5.120	1	4.264	1	0.	6.463	1	4.264	1	0.0
At most 1*	.413	7	41	3.8	0.	1450	0.	.841	3	0.	234	1.	.841	3	0.2

Table 2: Cointegration tests of Bangladesh, India and Nepal

According to the result shown in Table-2 at a 5% level of significance, we can discard the null hypothesis in the Trace test for Bangladesh. It also signposts that there is 2 co-integrated equation at a 5% level of significance. So we can pledge that there are long-run relationships between variables. Where, in the case of India at 5% level of significance, we can make castoff null hypothesis in the Max-Eigen value test. It also designates that there is 1 co-integrated equation at a 5% level of significance. And it spectacles long course relationship between variables for India too. Once more, for Nepal, at a 5% level of significance, we can scrap the null hypothesis in the Trace test and Maximum-Eigen value test. Equally, the analysis also indicates that there is 1 co-integrated equation at a 5% level of significance. Accordingly, here, also we acquire a long-run relationship between variables for Nepal.

5.3. Causality test Under VECM

The equation of VECM for Bangladesh

$$\text{Equation (1)..... } \Delta LGDP_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta LHEX_{t-i} + \delta ECT + U_t$$

$$\text{Equation (2) } \Delta LHEX_t = \alpha + \sum_{i=1}^q \lambda \Delta LHEX_{t-i} + \sum_{i=1}^s x_i \Delta LGDP_{t-i} + \phi ECT + U_t$$

In equations, LGDP stands for log GDP, and LHEX stands for log Health Expenditure. The equation (1) tests the causality from health payments to GDP. The equation (2) tests the causality from GDP to health expenses for Bangladesh.

The equation of VECM for India

$$\text{Equation (3)..... } \Delta LGDP_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta LHEX_{t-i} + \delta ECT + U_t$$

$$\text{Equation 4)..... } \Delta LHEX_t = \alpha + \sum_{i=1}^q \lambda \Delta LHEX_{t-i} + \sum_{i=1}^s x_i \Delta LGDP_{t-i} + \phi ECT + U_t$$

In equations, LGDP stands for log GDP and LHEX stands for log Health Expenditure. The equation (3) tests the causality from health expenditure to GDP. The equation (4) tests the causality from GDP to health expenses for India.

The equation of VECM for Nepal

$$\text{Equation (5).... } \Delta LGDP_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta LGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta LHEX_{t-i} + \delta ECT + U_t$$

$$\text{Equation (6).... } \Delta LHEX_t = \alpha + \sum_{i=1}^q \lambda \Delta LHEX_{t-i} + \sum_{i=1}^s x_i \Delta LGDP_{t-i} + \phi ECT + U_t$$

In equations, LGDP stands for log GDP and LHEX stands for log Health Expenditure. The equation (5) tests the causality from healthcare disbursement to GDP. The equation (6) tests the causality from GDP to health expenditure for India

5.4. Result for short-run causality test under VECM

Country	Bangladesh		India		Nepal	
Excluded	Chi-sq	Probability	Chi-sq	Probability	Chi-sq	Probability

Dependent variable: GDP growth						
D(logHEX)	0.076	0.781	3.800	0.0512	6.376	0.0412
Dependent variable: Health Expenditure						
D(logGDP)	5.522	0.018	3.136	0.076	1.197	0.5496

Table 3: Result for short-run causality test under VECM for Bangladesh, India and Nepal

The table-3 shows that there is no short-run causality running from health expenditure to GDP growth for Bangladesh at 5% level of significance. But there is short-run causality from GDP growth to health expenditure for Bangladesh at 5% level of significance. However, for India, there is short run causality running from healthcare outflow to Gross Domestic Product (GDP) growth at 10% level of significance. Additionally, there is also short-run causality from GDP growth to health expenditure for India at 10% level of significance. And the case of Nepal, short-run causality running from health expenditure to GDP growth is seen at a 5% level of significance though there is no short-run causality from GDP growth to health expenditure for Nepal at a 5% level of significance.

Country	Bangladesh		India		Nepal	
Direction	Coefficient	Probability	Coefficient	Probability	Coefficient	Probability
logHEX to logGDP	-0.0828	0.0670	-1.513	0.075	-0.4255	0.0096
logGDP to logHEX	-0.0921	0.5476	-0.013	0.982	-0.7375	0.1176

Table: 4 Result for Long Run causality for Bangladesh, India and Nepal

The table-4 demonstrates that there is long-run causality running from healthcare costs to the growth of gross domestic product for Bangladesh and India at a 10% level of significance. But there is no long-run causality outing from GDP growth to health expenditure for them at the same level of significance. And there is a long-run causality outing from health expenditure to GDP growth for Nepal at a 5% level of significance. But then again, there is no long run causality running from GDP growth to health expenditure for Nepal at the same level of significance.

Diagnostics test result

We have tested Autocorrelation and Jarque-Bera test of Normality as a means of the diagnostic test of the GDP growth and health expenditure data, and we passed both tests significantly.

6. DISCUSSION

The study investigated both the long-run and short-run relationship between health expenses and economic growth for three South Asian countries, namely, Bangladesh, India and Nepal, in the cointegration and Granger causality framework. Finally, some remarkable results have been found for the countries.

The study confirms short-run unidirectional causality running from GDP growth to healthcare expenditure for Bangladesh. But in the long-run result appears as opposite direction, i.e., long-run unifacial causality running from health expenditure to GDP growth. However, Rahman (2011) found unidirectional causality in the case of the long-run from health expenditure to GDP for Bangladesh. But they did not find any short-run causality stuck between these variables.

For India, we obtained short-run bidirectional causality and long-run unidirectional causality running from health payments to GDP growth. In the case of Nepal, both in the short-run and long-run, there is unifacial causality outing from health expenses to GDP growth. Another study by Akram et al. (2008) also found short-run and long-run unidirectional causality for Pakistan.

Therefore, it is noteworthy that the study found long-run unidirectional causality outing from healthcare expenditure to GDP growth for each of these three countries. And it is seen that Narayan et

al. (2010) also obtained long-run unidirectional causality from health expenditure to GDP for 5 South Asian countries employing panel data run.

7. CONCLUSION

Cointegration, coupled with an error correction technique, has been used in this research to test the long run and short-run relationship between health spending and economic growth. The positive direction between variables confirms that outlay on health care plays a vital role in shaping the long run and short-run economic growth for Bangladesh, India and Nepal. As well, the study defends the importance of government involvement by executing the policies to boost health expenditure, which is undeniable to construct a healthier and productive society to carry on economic growth as well as development in developing countries. Moreover, there is a dreadful requisite of study, which analyses the changing aspects of healthy demand in these South Asian countries, as such research is deficient for several years.

REFERENCES

- Akram, N., Ihtsham ul Haq, P., & Khan, M. (2008). The Long Term Impact of Health on Economic Growth in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 47(4), 487-500.
- Atilgan, E., Kilic, D., & Ertugrul, H. M. (2017). The dynamic relationship between health expenditure and economic growth: is the health-led growth hypothesis valid for Turkey? *The European Journal of Health Economics*, 18(5), 567-574. doi:10.1007/s10198-016-0810-5
- Bedir, S. (2016). Healthcare expenditure and economic growth in developing countries. *Advances in Economics and Business*, 4(2), 76-86. doi:10.13189/aeb.2016.040202.
- Devlin, N., & Hansen, P. (2001). Health care spending and economic output: Granger causality. *Applied Economics Letters*, 8(8), 561-564. doi:10.1080/13504850010017357
- Elmi, Z. M., & Sadeghi, S. (2012). Health care expenditures and economic growth in developing countries: panel cointegration and causality. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(1), 88-91.
- Fogel, R. W. (1994). *Economic growth, population theory, and physiology: the bearing of long-term processes on the making of economic policy*. Retrieved from
- Gerdtham, U. G., & Löthgren, M. (2002). New panel results on cointegration of international health expenditure and GDP. *Applied Economics*, 34(13), 1679-1686. doi:10.1080/00036840110116397
- Hartwig, J. (2008). "What drives health care expenditure?—Baumol's model of 'unbalanced growth' revisited." *Journal of Health Economics* 27(3): 603-623.
- Hitiris, T., & Posnett, J. (1992). The determinants and effects of health expenditure in developed countries. *Journal of health economics*, 11(2), 173-181. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/0167-6296\(92\)90033-W](http://dx.doi.org/10.1016/0167-6296(92)90033-W)
- MacDonald, G., & Hopkins, S. (2002). Unit root properties of OECD health care expenditure and GDP data. *Health Economics*, 11(4), 371-376. doi:10.1002/hec.657
- McCoskey, S. K., & Selden, T. M. (1998). Health care expenditures and GDP: panel data unit root test results. *Journal of health economics*, 17(3), 369-376. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S0167-6296\(97\)00040-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0167-6296(97)00040-4)
- Mehrara, M., & Musai, M. (2011). The causality between health expenditure and economic growth in Iran. *Int. J. Eco. Res*, 2(4), 13-19.
- Narayan, S., Narayan, P. K., & Mishra, S. (2010). Investigating the relationship between health and economic growth: Empirical evidence from a panel of 5 Asian countries. *Journal of Asian Economics*, 21(4), 404-411. doi:<https://doi.org/10.1016/j.asieco.2010.03.006>

- Neelankavil, J. P., Stevans, L. K., & Roman, F. L. (2012). Correlates of economic growth in developing countries: a panel cointegration approach. *International Review of Applied Economics*, 26(1), 83-96. doi:10.1080/02692171.2011.557048
- O'Connell, J. M. (1996). The relationship between health expenditures and the age structure of the population in OECD countries. *Health Economics*, 5(6), 573-578. doi:10.1002/(SICI)1099-1050(199611)5
- Rahman, M. M. (2011). Causal relationship among education expenditure, health expenditure and GDP: A case study for Bangladesh. *International Journal of Economics and Finance*, 3(3), 149.
- Rivera, B., & Currais, L. (1999). Economic growth and health: direct impact or reverse causation? *Applied Economics Letters*, 6(11), 761-764. doi:10.1080/135048599352367
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S71-S102. doi:10.1086/261725
- Tang, C. F., & Ch'ng, K. S. (2011). The Granger causality between health expenditure and income in Southeast Asia economies. *African Journal of Business Management*, 5(16), 6814.

Äquivalenz und eine Diskussion über Un-/Übersetzbarkeit

Eşdeğerlik ve Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik Tartışması

Saskia Maria BAHNER

Çukurova Üniversitesi

saskiabahner83@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2340-0635

DOI: 10.37154/ijopec.2020.17

Article Info	Abstract
<p>Received: 10.06.2020 Accepted: 23.06.2020</p> <p>Keywords: Äquivalenz, Linguistik, Translationswissenschaft, Unübersetzbarkeit, Übersetzbarkeit,</p>	<p>Der Aufsatz befasst sich mit dem Problem der unterschiedlichen Definition von Äquivalenz und der daraus resultierenden Diskussion über Unübersetzbarkeit und Übersetzbarkeit. Aufgrund der interdisziplinären und auch innerhalb der Translationswissenschaft variierenden Definition ist die Äquivalenzforderung an eine Übersetzung sehr unterschiedlich. Da Wortspiele sehr sprach- und kulturspezifisch sind, sollen ihre Beispiele zu verstehen helfen, wie die Translationswissenschaft Äquivalenz auf funktionaler Ebene definiert und was dies für den Übersetzungsprozess bzw. für die Übersetzung bedeutet. Anhand dieser Beispiele wird andererseits auch diskutiert, ob von Unübersetzbarkeit gesprochen werden könnte, wenn auf rein sprachlicher Ebene keine 1:1 Äquivalenz vorliegt. Es ist festzustellen, dass ein gemeinsamer Ausgangspunkt bezüglich des Begriffs der „Äquivalenz“ nötig ist, wenn man über das Phänomen der Übersetzbarkeit/Unübersetzbarkeit interdisziplinär diskutiert.</p>
Makale Bilgisi	Öz
<p>Geliş: 10.06.2020 Onay: 23.06.2020</p> <p>Anahtar sözcükler: Çeviribilim, Çevrilemezlik Çevrilebilirlik, Dilbilim Eşdeğerlik,</p>	<p>Makale, eşdeğerliğinin farklı tanımlardan kaynaklı sorunu ve bu sorundan kaynaklanan çevrilebilirlik/çevrilemezlik tartışmasını ele almaktadır. Disiplinlerarası ve çeviri bilim içerisinde de farklı tanımlardan dolayı bir çeviride aranan eşdeğerlik beklentisi fazlasıyla değişmektedir. Bir yandan çeviribilim eşdeğerliğinin işlevsel katmanında nasıl tanımlandığını ve bu çeviri süreci ve çeviri ürünü nasıl etkilendiğini göstermek için, örneklemelerde dile ve kültüre özgü öğeler barındıran kelime oyunlarından faydalanılmıştır. Öte yandan sadece dilsel katmanında 1:1 eşdeğerlik sağlanmadığında çevrilebilirlik/çevrilemezlik söz konusu olup olmadığını bu örneklerin üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çevrilebilirliğin/çevrilemezliğin görüngüsü hakkında tartışma yürütebilmek için, “eşdeğerlik” kavramının üzerinden bir uzlaşma ve ortak bir çıkış noktası gerekli olduğuna dikkat çekmek istenmektedir.</p>

1. EINLEITUNG

Nicht allzu selten haben wir in der Wissenschaft das Problem der eindeutigen und einheitlichen Begriffsdefinition. Manchmal hat man für ein und denselben Sachverhalt verschiedene Termini oder verwendet den gleichen Terminus für unterschiedliche Phänomene. Häufig mangelt es sogar innerhalb einer Disziplin an einer einheitlichen Definition. Nicht selten führt genau dies zu Unstimmigkeiten in bzw. zwischen den wissenschaftlichen Disziplinen. Vor dieser Herausforderung stehen insbesondere die wissenschaftlichen Disziplinen, die von ihrem Forschungsgegenstand ausgehend sich interdisziplinär beeinflussen. So wie die kontrastive Linguistik und die Übersetzungswissenschaft, wenn es interdisziplinär um Übersetzungsäquivalenz geht. Viele Linguist*innen, Sprachforscher*innen, Philolog*innen und Philosoph*innen beschäftigten sich schon

lange vor der Etablierung der Übersetzungswissenschaft als eigene Disziplin mit dem Phänomen des Übersetzens und seiner Äquivalenzen.

1.1. Übersetzungsmethoden und ihre Äquivalenzen

Cicero (106-46 v. Chr.) prägte in Bezug auf die Äquivalenz die Begriffe ‚ut interpre, (Wort für Wort) und ‚ ut oator, (frei, sinngemäß) und vertrat die Meinung, dass man die Gedanken und Begriffe philosophischer Schriften originalgetreu übertragen müsse, d. h. er war der Ansicht, dass man in diesem Fall morphemgetreu und Wort zu Wort übersetzen sollte. Andererseits aber vertrat er die Ansicht, dass man bei Übersetzungen literarischer Texte mehr den Inhalt als die Form des Textes beachten sollte (vgl. Yücel 2016:44; Balci, 2017:343).

Auch Eugene Nida postulierte von Bibelübersetzungen ausgehend, dass die ‚dynamic equivalence, wichtiger als die ‚formale equivalence, sei, da nicht die Form Bestandteil der Botschaft eines Textes sei, sondern die Aussage, welche wiederum für die jeweilige Kultur so übersetzt werden müsse, als ob man einen Originaltext der Zielsprache lese.

Eine sehr ähnliche Ansicht ist von Werner Koller bekannt, der übersetzungsrelevante Textgattungen in Fiktiv- und Sachtexte unterscheidet. Koller spricht bei Sachtexten über eine denotative Äquivalenz, bei literarischen Texten hingegen über eine konnotative.

Katharina Reiß erweitert dies in ihrer übersetzungsorientierten Texttypologie und folgerte daraus für unterschiedliche Textsorten verschiedene Übersetzungsmethoden, da jeder Text mit seiner jeweiligen Funktion stets einem anderen Zweck dient, der wiederum eine andere Äquivalenzforderung mit sich bringt.

Christiane Nord hingegen fordert dazu auf, Texte funktional in ihrer jeweiligen Situation zu betrachten und eine dementsprechende funktionsgerechte Produktion des zu übersetzenden Textes für die Zielsituation anzufertigen. D. h., dass man die Übersetzungssituation analysieren muss, um dann eine funktionsgerechte Übersetzung erstellen zu können. Folglich richtet sich die Äquivalenzforderung sowohl nach der Situation in Raum und Zeit und nach den Rezipienten des Ausgangstextes (AT) als auch des Zieltextes (ZT).

Diese wenigen Beispiele zeigen, dass unterschiedliche Perspektiven in puncto Übersetzung die Übersetzungsmethode beeinflusst, was wiederum dazu führt, dass der Termini „Äquivalenz“ mit verschiedenen Werten unterschiedlich - wenn auch ähnlich - definiert wird.

2. METHODE

2.1. Übersetzen und Äquivalenz

Da Übersetzen ein sehr komplexer und vielschichtiger Vorgang ist, muss man sich die auf einen Text einwirkenden Faktoren bewusstmachen. Die zu beachtenden Aspekte sind zum gewissen Teil in der Lasswell – Formel, welche von dem Politik- und Kommunikationswissenschaftler Harold Dwight Lasswell formuliert wurde, zusammengefasst. Um funktionsgerecht übersetzen zu können, ist eine eingehende Analyse des AT hilfreich.

WER übermittelt

WOZU

WEM

Über WELCHES MEDIUM

WO

WANN

WARUM

einen Text

mit WELCHER FUNKTION?

Jede sprachliche Äußerung verfolgt ein bestimmtes Ziel bzw. einen Zweck und jede Aussage ist situationsbezogen in sich unterschiedlich, vielschichtig und spezifisch, folglich auch ihre Übersetzung. Daraus kann man schließen, dass die Übersetzungsstrategie und – methode sowohl von der Funktion des AT, als auch von spezifischen Faktoren der Zielkultur und –sprache bestimmt wird.

Infolgedessen ist die Forderung nach einer einheitlichen „Normäquivalenz“ sozusagen hinfällig, da jede Übersetzung von der eigenen, spezifischen Situation, in der sich der ZT bewegen soll, abhängig ist. Daraus folgt, dass ein und derselbe Text in verschiedenen Situationen für unterschiedliche ‚Zwecke,‘ grundverschieden übersetzt werden kann. Die jeweilige Übersetzung kann weder als falsch noch als richtig bewertet werden, bestenfalls wäre eine Aussage über die ‚Funktionsmäßigkeit der Übersetzung,‘ möglich.

Im Grunde genommen, ist es wichtig, die „Botschaft“ des AT für die Zielkultur zu einem verständlichen Code „umzuschreiben“, auch wenn dies manchmal nur mit Umschreibungen oder durch Kommentaren gelingt. Genau an diesem Punkt könnten Stimmen laut werden, die behaupten, dass eine ‚Übersetzung,‘ mithilfe von Umschreibungen bzw. Kommentare ein Anzeichen für Unübersetzbarkeit sei.

3.1. DISKUSSION UND FALLBEISPIEL

3.1.1. Übersetzbarkeit oder Unübersetzbarkeit

Um zu verstehen aus welcher Sicht etwas inwieweit übersetzbar bzw. unübersetzbar ist, betrachten wir uns folgendes Beispiel;

Ein 8-jähriger Junge stellt folgende Frage: „Was ist klein bei einem Kamel, aber groß bei einer Mücke?“ Das „M“¹

Betrachten wir dieses Beispiel auf rein sprachlicher Ebene ist zu erkennen, dass sich die Antwort bei dieser ‚Fangfrage,‘ auf die Groß- und Kleinschreibung im Deutschen bezieht. Sehen wir uns nun eine evtl. ‚Switch Code-Übersetzung‘ zwischen den Sprachpaaren Deutsch-Türkisch an;

Sekiz yaşında bir oğlan; „Devede küçük olup, ama sinekte büyük olan nedir?“ diye bir soru soruyor. „M harfi“.

Es ist leicht zu erkennen, dass eine Übersetzung auf rein sprachlicher Ebene nicht ausreichend wäre, um die Nachricht des AT in die Zielkultur zu übertragen. Denn sowohl die Buchstaben der Tiere, als auch die grammatikalische Groß- und Kleinschreibung im Deutschen stellen ein Übersetzungsproblem für das Türkische dar.

Aus kontrastiv linguistischer Sicht könnte dieses Beispiel, da es für die Lexeme zwar 1: 1 (1:2.3 bzw. viele) Äquivalente gibt, aber mit der Übersetzung der Wörter der Zweck des Textes nicht funktionsgetreu wiedergegeben werden kann, ein typischer Beweis für Unübersetzbarkeit darstellen. Da die kontrastive Linguistik sich nun auf die Gemeinsamkeiten bzw. Unterschiede der Bedeutungssysteme und deren Bezeichnungsmöglichkeiten zwischen den jeweiligen Sprachpaaren bezieht, mögen die sprachpaarspezifischen Unterschiede, wie diese aus dem obigen AT, dazu führen, dass möglicherweise eine Unübersetzbarkeit postuliert werden könnte, wenn man im Gegensatz dazu für Übersetzbarkeit eine funktionsgerechte Übersetzung durch die reine Äquivalenz der Lexeme fordere. Ich möchte unterstreichen, dass dieser Standpunkt der Unübersetzbarkeit nur auf sprachlicher Ebene vertretbar ist, sofern sich die These der Unübersetzbarkeit auf die Kontrastivität eines Sprachvergleichs bezieht. Für die Translationswissenschaft mag eine Kontrastivität ein Indiz für ein eventuelles Übersetzungsproblem sein, was aber nicht bedeutet, dass aus diesem Grund unbedingt eine Unübersetzbarkeit zu postulieren wäre, denn schließlich konzentriert sich die Translationswissenschaft beim Translationsprozess mehr auf die Botschaft und deren Funktion, als allein auf die Lexeme. Würde man für jeden sprachpaarspezifischen Kontrast Unübersetzbarkeit anführen, stünde man letztendlich vor dem Problem sprachübergreifende Kommunikation nicht gewährleisten zu können. Erinnern wir uns hierbei an die eingehend erwähnten Kommentare bezüglich der Übersetzung und ihrer Äquivalenz. Denn es wurde für eine der Kommunikation dienenden Übersetzung mehrfach

¹ Willi will“swissen S. 41

betont, dass man sich nicht an die Semantik der Worte bzw. an die Form des Textes klammern darf, sondern dass es wichtig ist, sich mehr auf die Nachricht/Botschaft zu fokussieren. Anders ausgedrückt; würde man sich anstatt der zu übertragenden Botschaft, an den Lexemen/der Form festhalten, begäbe man sich ‚übersetzungstechnisch,‘ gesehen in eine Sackgasse namens Unübersetzbarkeit, da es eben manchmal kein Äquivalent im engsten Sinne gibt.

Aber bedeutet dies im Umkehrschluss, dass eine Botschaft aufgrund der fehlenden ‚Äquivalenz der Form‘, nicht zu übersetzen ist? Analysieren wir das oben angegebene Wortspiel hinsichtlich Nachricht/Botschaft bzw. des Kommunikationszwecks und nehmen dabei die Lasswell-Formel zur Hilfe, so kommt man zu folgenden Ergebnis;

Aus psychologischer Sichtweise, dient die Fangfrage diesen achtjährigen Jungen höchstwahrscheinlich seiner entwicklungsbedingten ‚Egobefriedigung‘, wenn auch unbewusst. Folglich dient diese Kommunikation, in der das Gegenüber die richtige Antwort nicht weiß oder wissen kann, nur dem Zweck, seine Überlegenheit zu zeigen.

Folglich wäre es nicht wichtig mit welchem Kontext diese Fangfrage gestellt wird. Um bei der Grundfrage ‚was ist bei ... klein und bei ... groß‘ zu bleiben, benötigen wir ein grammatikalisches Äquivalent im Türkischen. Da im Türkischen nur Eigennamen großgeschrieben werden, sollte man einige Eigennamen und deren Möglichkeiten betrachten.

Man könnte mit Planeten-, Länder- oder Städtenamen, geographischen Benennungen, Festtagen oder Personennamen arbeiten, um die Nachricht bzw. die Fangfrage in der ZS wiederzugeben. Natürlich sollte man den Altersumstand des Kindes nicht außer Acht lassen, damit eine Proportionalität zwischen Alter und Wissen gewährleistet wird. Schließlich könnte man als Äquivalent Städte- oder Planetennamen in Betracht ziehen. Um die Botschaft zu ‚überbringen‘ bzw. den Kommunikationszweck zu erfüllen, ist es durchaus möglich folgende Übersetzung für dieses Übersetzungsproblem zu liefern.

Sekiz yaşında bir oğlan, İstanbul,da küçük olup, ama Niğde’de büyük olan nedir?’’ diye bir soru soruyor. ‚N harfi‘.

oder;

Sekiz yaşında bir oğlan, ‚Satürn,de küçük olup, ama Neptün,de büyük olan nedir?’’ diye bir soru soruyor. ‚N harfi‘.

Gewissermaßen hat man eigentlich nur das Kamel durch die Großstadt Istanbul/den großen Planeten Saturn und die Mücke durch die kleinere Provinzstadt Niğde/ den kleineren Planeten Neptun ersetzt. Folglich besteht die Ausgangssituation im ZT immer noch mit ein und derselben Fragestellung und Situation, nur eben nicht mit Kamel und Mücke.

Demnach wäre die Möglichkeit gegeben, eine sprachübergreifende Kommunikation zu gewähren, anstatt den Rezipienten mit der Aussage zu konfrontieren, dass der Sachverhalt im AT nicht in die Zielsprache zu übersetzen sei. Jedem Rezipienten geht es in erster Linie darum die Textbotschaft in einen für ihn verständlichen Code wahrnehmen zu können. Demnach ist es unwesentlich, ob von einer Mücke, einem Planeten oder einer Stadt die Rede ist.

Die beiden vorgeschlagenen Übersetzungen veranschaulichen, dass eine adäquate Übersetzung für die Übertragung der Botschaft zu erstellen ist, wenn man nicht an die Semantik der Lexeme gebunden bleibt. Die unterschiedlichen Beispiele sollen auch zeigen, dass es von Übersetzer*innen zu Übersetzern unterschiedliche Ansätze geben kann und aus diesem Grund ist es auch verständlich, warum eine Übersetzung nie der anderen gleicht, ohne dass irgendeine im engeren Sinne ‚falsch‘ wäre.

Hierbei sollte nochmals unterstrichen werden, dass diese Variationen meist aber nur dann sehr stark in Augenschein treten, wenn es um ein spezifisches Übersetzungsproblem geht, d.h. wenn mit reiner „Wort-Äquivalenz“ die Botschaft nicht zu übertragen ist.

Einem ähnlichen Übersetzungsproblem hat sich Prof. Dr. Tahir Balcı in seinem Artikel „Çevirilebilirlik – Çevirilmezlik tartışması üzerine“ (1993) gewidmet. Eingehend stellt er die Frage, inwieweit Übersetzung für die konfrontative Linguistik hilfreich sei. An verschiedenen Beispielen veranschaulicht er, dass man die Eigenheiten zweier Sprachen durch Übersetzen kontrastiv aufzeigen kann, aber stellt gleichzeitig zur Diskussion, ob durch die „Schwierigkeiten“ beim Übersetzen des folgendem AT, nicht doch ein Indiz für Unübersetzbarkeit gegeben sei.

Max (8) hat in der Schule gelernt, dass ein Magnet ein Körper ist, der andere Körper anzieht.

Am nächsten Morgen verblüfft er seine Mutter damit, dass er erklärt:

„Mutti, du bist ein Magnet!“

Die Mutter erbittet Aufklärung.

„Nun, du ziehst mich doch jeden Morgen an!“

(siehe Balcı 1993:127-133)

Balcı zeigt mit dem Hinweis auf die Doppeldeutigkeit des Verbs „anziehen“ im Deutschen, dass gerade bei Witzen/Wortspielen, die auf dieser Doppeldeutigkeit basieren, Übersetzungsprobleme entstehen können. Die Unübersetzbarkeit begründet er darin, dass die Lexeme im Türkischen nicht die polyseme Funktion erfüllen wie im Deutschen und infolgedessen mit einer reinen „Wortäquivalenz“ keine funktionsgerechte Übersetzung zu erstellen ist. Das vorliegende Übersetzungsproblem liegt, in der polysemen Abweichung der Wörter. Indem man beim Übersetzen ein Verb mit der gleichen polysemen Funktion im Türkischen findet, ließen sich die Intention und Funktion in die Zielsprache translätieren, womit eine kulturangemessene und kommunikationsgerechte Übertragung der Botschaft gewährleistet wird. Wenn es das Ziel des AT-Wortspieles ist, die Polysemie des Lexems „anziehen“ hervorzuheben, sollte auch dasselbe für die Übersetzung gelten. Das heißt dann, dass man sich auf eine Polysemie des Lexems ‚çekmek, im Türkischen konzentrieren sollte, um ein mögliches Adäquat zu finden, dass ein ähnliches Wortspiel wiedergibt.

Gemäß dem türkischen Sprachinstituts TDK hat das Lexem „çekmek“ ca. 43 unterschiedliche Bedeutungen bzw. „Anwendungsbereiche“. Für unseren Kontext ist folgende Auswahl von Bedeutung:

Bir şeyi bir yöne çekmek – etwas in eine Richtung ziehen bzw. das Anziehen eines Magneten

Zor dayanan bir durumu çekmek, katlanmak - in einer schwierigen Situation ausharren, etw. dulden

Fotoğraf çekmek - fotografieren

ilgi çekmek, sarmak– Interesse erwecken, in den Bann ziehen (z. Bsp. ein Buch)

Birine benzemek, çekmek – jmdm. ähneln

Sorguya çekmek – jmdn. ausfragen/ befragen

Im Wortspiel haben wir für den Magneten das Verb „çekmek“, sprich „etw. in eine Richtung ziehen bzw. anziehen“. Für die Handlung der Mutter bieten sich verschiedene Möglichkeiten an, die wir in der Übersetzung benutzen können, um ein adäquates Wortspiel zu erstellen. Zum einen ist es vorstellbar, dass eine Mutter die Frechheiten ihres Kindes *duldet* (*yaramazlığını çekmek, beni çekmek*), das *Interesse* des Kindes oder der Umgebung *weckt* (*benim/herkesin ilgisini çekmek*) oder den Sohn wegen der Schule ständig *ausfragt/befragt* (*beni sorguya çekmek*).

Infolgedessen könnte der ZT wie folgt aussehen;

8 yaşındaki Max okulda bir mıknatısın farklı cisimleri kendine doğru çektiğini öğrenmiş.

Ertesi sabah öğrendiklerini annesine anlatarak şaşırır:

“Anne, sen bir mıknatıssın!”

Annesi aydınlatılmak ister.

Max, “Çünkü beni her halimle çekiyorsun!” diye cevap verir.

Wir haben zwar keine „Wortäquivalenz“ im engeren Sinne, aber die Übersetzung erfüllt ihren Auftrag, indem sie mithilfe von Polysemie eines Wortspiels gemäß dem AT konstruiert.

4. FAZIT

Im Allgemeinen sollte hervorgehoben werden, dass der Terminus „Äquivalenz“ unterschiedlich geprägt wird. Während die kontrastive Linguistik unter der Äquivalenz mehr die Wortäquivalenz als Grundlage nimmt, definiert die Übersetzungswissenschaft die Äquivalenz als eine Funktionsproportionalität zwischen dem AT und ZT. Anders ausgedrückt, hält sich die kontrastive Linguistik für eine adäquate Übersetzung mehr an die Form eines Textes, während die Translationswissenschaft auch auf die Botschaft der jeweiligen Texte und deren Funktion berücksichtigt. Daher ist es nicht verwunderlich, dass es aufgrund der verschiedenen „Definitionen“ von Äquivalenz hinsichtlich einer Diskussion zur Übersetzbarkeit/Unübersetzbarkeit zu unterschiedlichen Ergebnissen kommt, denn man bewegt sich interdisziplinär nicht auf der gleichen Diskussionsgrundlage. Dies bedeutet nicht, dass die eine Disziplin mehr Recht hat als die andere, aber man sollte sich vor Augen führen, dass die Translationswissenschaft im Gegensatz zur kontrastiven Linguistik keine Unübersetzbarkeit postuliert, sobald eine „Wort- / Satzäquivalenz“ nicht gegeben ist, sondern sie konzentriert sich zusätzlich auf die Botschaft und ihre Funktion. Die Translationswissenschaft akzeptiert, dass es zwischen Sprachpaaren des Öfteren keine eindeutige „Wortäquivalenz“ gibt, aber gibt zu bedenken, dass es andere Adäquate gibt, eine Botschaft zu übertragen. Daraus lässt sich schließen, dass aufgrund der interdisziplinär unterschiedlichen „Definition“ von Äquivalenz, es auch unterschiedliche Ansätze bezüglich der Unübersetzbarkeit bzw. Übersetzbarkeit gibt. D. h., dass man sich erst auf einen gemeinsamen Ausgangspunkt einigen sollte, wenn man interdisziplinär über Unübersetzbarkeit/Übersetzbarkeit diskutiert

QUELLEN

Balcı, T. (1993). Çevrilebilirlik-Çevirilemezlik tartışması üzerine. *Gündoğan Edebiyat*, 127-133

Balcı, U. (2017). *Kursbuch zur Prüfung Öabt*. London: Ijopoc Publication

Stolze, R. (2008). *Übersetzungstheorien – Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag

Yücel, F. (2016). *Çevirinin Tarihi*. Istanbul: Çeviribilim Yayınları